

The Source of Power in the Formative Years of the Mamluk State: Autocracy of the Sultan or Oligarchy of Amirs?

Yusuf Ötenkaya^{1,a,*}

¹Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Discipline of Medieval History, Zonguldak, Türkiye
*Corresponding author

Research Article

History:

Received: 19-01-2023

Accepted: 10-05-2023

Published: 15-06-2023

Pub Date Season: June

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

There are many studies and theories in the literature on the source of power in the formative years of the Mamlük state. In these studies, the importance of power and influence as a form of becoming a sultan in the Mamlüks has been emphasized, although the oligarchic power of the umara has been indirectly mentioned in terms of the source of power by discussing the distinction between a puppet sultan and an authoritarian sultan. However, this axiom causes a number of problems and ambiguities within itself and leads to the supersession of the determinism of the elite amirs. This work will try to overcome this problem by focusing on the political developments during the foundation years of the state and discussing how powerful and influential amirs were restricted by the umara on their way to becoming sultans. At the same time, by focusing on the chronicles of the period in question, the administrative determinism of the Mamlük factions as a decision-making mechanism in the Mamlük state will be pointed out. On the other hand, the statement that power emanated from both the sultan's household faction and the military support of the elite amirs or khushdāshs who held the Mamlük oligarchy in their hands leads to overlooking the tension or conflict between the two throughout Mamlük political history. Considering the state of conflict between the two sides, it is a logical contradiction for the two opposing poles to agree on the same candidate. For instance, considering Mu'izz Aybak's accession to power, the Sālihiyya-Bahriyya amirs unanimously endorsed his sultanate, but in the process, Mu'izz Aybak prevailed over the tensions he experienced with the elite that brought him to power and managed to become the absolute sultan, albeit for a short time. Therefore, it is essential to keep in mind that there was no uniform relationship between the sultan and the elite amirs, but rather a dynamic functioning. In other words, the future sultan, who had to establish good relations with the amirs until he became sultan, had to go against the amirs who brought him to power if he wanted to become an absolute ruler after he became sultan. In this study, the source of Mamlük power is traced to the collective interests of the Mamlük factions. It is emphasized that these interests were usually centered on candidates who were seen as more moderate among the factions. At the same time, by revealing the shortcomings of the understandings presented as a rule such as "the one who kills the sultan becomes the sultan" and "the powerful and influential become the sultan", the analysis of the period from the founding years of the Mamlüks to Baybars' sultanate mostly emphasizes the continuity of the status quo of the elite amirs by highlighting the "sultanate of weak and middle-ranking amirs". The analysis has pointed out that those who killed sultans or usurped the throne were punished rather than usurping the throne as a legitimate right. Similarly, the consensus of the umara on the candidate for sultanate was pointed out by mentioning that those who were powerful and influential were being challenged rather than made sultan.

Keywords: Medieval History, Mamlüks, Power, Autocracy, Oligarchy

Memlûk Devleti'nin Oluşum Yıllarında İktidarın Kaynağı: Sultanın Otokrasisi mi Ümeranın Oligarşisi mi?

Araştırma Makalesi

Süreç:

Geliş: 19-01-2023

Kabul: 10-05-2023

Yayın Tarihi: 15-06-2023

Yayın Sezonu: Haziran

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yusuf Ötenkaya).

ÖZ

Memlûk Devleti'nin oluşum yıllarında iktidarın kaynağı ile ilgili literatürde pek çok çalışma ve teori bulunmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak kukla sultan-otoriter sultan şeklinde yapılan ayrımlar mevzubahis edilerek iktidarın kaynağı açısından dolaylı bir şekilde ümeranın oligarşik gücüne değinirse de Memlûklar'da sultan olma biçimi olarak güç ve nüfuzun önemi vurgulanmıştır. Ancak bu aksiyom, kendi içerisinde bir dizi sorunlara, muğlaklıklara ve seçkin emirlerin sahip olduğu belirleyiciliğin önüne geçmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada söz konusu problem, devletin kuruluş yılları dahilindeki politik gelişmelere odaklanılarak bu süre zarfında güçlü ve nüfuzlu emirlerin sultan olma yolunda ümera tarafından nasıl sınırlandırıldıkları tartışılarak aşılılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda söz konusu dönemin kronikleri merkeze alınarak Memlûk Devleti'nde bir karar alma mekanizması olarak memlûk hiziplerinin idari açıdan belirleyiciliğine işaret edilecektir. Diğer taraftan iktidarın hem sultanın hanehalkı olan hizbinden hem de memlûk oligarşisini elinde tutan seçkin emirlerin ya da hüşdâşların askerî desteğinden neşet ettiğinin ifade edilmesi, Memlûk siyasi tarihi boyunca bu ikisi arasındaki gerilimin ya da çatışma ortamının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Zira her iki taraf arasındaki çatışma hâli dikkate alındığında, iki zıt kutbun aynı adayda mutabık kalması mantıksal çelişkiye yol açmaktadır. Söz gelimi Mu'izz Aybek'in iktidara getirilmesi dikkate alındığında, Sâlihiyye-Bahriyye emirleri ittifakla onun sultanlığını tasvip etmişler ancak süreç içerisinde Mu'izz Aybek, kendisini iktidara taşıyan güç odakları ile yaşadığı gerilimden galip gelerek kısa süre de olsa mutlak/muktedir sultan olabilmeyi başarmıştır. Dolayısıyla sultan ile seçkin emirler arasında yeknesak bir ilişki şeklinin olmayıp dinamik ve sürekli değişebilen bir işleyişin hatırdan tutulması elzemdir. Bir başka ifadeyle, sultan olana kadar emirler ile iyi münasebetler kurmak durumunda olan müstakbel sultanın, sultan olduktan sonra mutlak bir hükümdar olmak istemesi hâlinde kendisini iktidara taşıyan emirlerin üzerine gitmek durumunda kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada Memlûk iktidarının kaynağı, memlûk hiziplerinin kolektif çıkarlarına dayandırılmıştır. Bu çıkarların da genellikle hizipler arasında daha mutedil ve ılımlı görülen adaylarda temerküz ettiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda "Sultan öldüren sultan olur", "Güçlü ve nüfuzlu olanlar sultan olur" şeklinde kaide olarak sunulan anlayışların eksik yönleri ortaya konularak Memlûklar'ın kuruluş yıllarından Baybars'ın sultanlığına kadar olan sürecin analizi dahilinde çoğunlukla "Zayıf ve orta dereceli emirlerin sultanlığı" öne çıkarılıp seçkin emirlerin haiz oldukları statükonun devamlılığı vurgulanmıştır. Yapılan incelemelerde sultan öldürenlerin ya da tahtı gasp edenlerin bunu meşru bir hak olarak kullanıp tahta çıkmalarından ziyade cezalandırıldıkları mevzubahis edilmiştir. Benzer şekilde güçlü ve nüfuzlu olanların sultan yapılmasından ziyade engellenmeye çalışıldığına değinilerek ümeranın sultan adayı hakkındaki mutabakatına işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ Tarihi, Memlûklar, İktidar, Otokrasi, Oligarşi

 yusufotenkaya@beun.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-6721-4888>

Cite: Ötenkaya, Yusuf. "The Source of Power in the Formative Years of the Mamluk State: Autocracy of the Sultan or Oligarchy of Amirs?". *Cumhuriyet Theology Journal* 27/1 (June 2023), 234-248. <https://doi.org/10.18505/cuid.1244793>

Atf: Ötenkaya, Yusuf. "Memlûk Devleti'nin Oluşum Yıllarında İktidarın Kaynağı: Sultanın Otokrasisi mi Ümeranın Oligarşisi mi?". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (Haziran 2023), 234-248. <https://doi.org/10.18505/cuid.1244793>

Giriş

Memlûk Devleti'nin oluşum yıllarında iktidarın dayanak unsurlarının neler olduğuna ilişkin pek çok çalışma yapılarak bu hususta birtakim teoriler geliştirilmiştir. Bu çalışmalarda genel olarak iktidarın kaynağının güçlü ve nüfuzlu olma hâline dayandığı ifade edilmiştir. Bu düşünceye karşı olan araştırmacılar, iktidarın kaynağının ferdi bakımdan güçlü ve nüfuzlu olma hâlinde ziyade seçkin emirlerin oligarşisinde olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı Memlûk araştırmacıları ise iktidarın kaynağını doğrudan askerî hâmilik sistemine bağlayarak tesis edilen akrabalık bağlarının ve oluşturulan hanehalklarının etkinliğini ve belirleyiciliğini dikkate almışlardır.

İktidarın güçlü ve nüfuzlu emirlerde kaldığına işaret eden Eliyahu Ashtor, farklı coğrafyalardan Mısır'a getirilen memlûkların, en alt kademedden sultanlığa kadar yükselebileceklerini belirtmiş ancak bunun *doğal seleksiyona* dayalı olduğunu; yalnızca en beceriklilerin ve en acımasız olanların iktidarı ele geçirebileceğini söyleyerek iktidarın kaynağı ve sürekliliği ile ilgili güç ve nüfuzun önemine işaret etmiştir.¹ Donald P. Little, Kutuz'un öldürülmesinden sonra Baybars'ın sultanlığının *men katele meliken kâne hüve'l-melik* fehvasınca temellendirildiğini belirterek iktidarın dayanak unsuru olarak "Sultan öldüren sultan olur" anlayışını esas alıp dolaylı bir şekilde de olsa iktidarın kaynağı açısından cesaret ve kararlılığa işaret etmiştir.² Bu anlayışın tesirinde kalan araştırmacılarından Kasım Abduh Kasım, Kutuz'u Baybars'ın öldürmesi dolayısıyla melikliğın, sultanı katleden kişi için bir mükafat olarak verildiği izlenimini uyandırmakta ve bunun da Memlûklar'da "Egemenlik, üstün gelenlerindir" teorisini desteklediğini düşünmektedir.³ Diğer taraftan Baybars'ın hangi gerekçelerle sultan ilan edildiği hususu üzerinde duran Cüneyt Kanat, Kutuz'un öldürülmesi dolayısıyla yapılan toplantıda, Baybars'ın sultanın kâtili, en güçlü emir ve sultanın öldürülmesi fikrinin sahibi olması nedeniyle tahta çıkarıldığını⁴ belirterek iktidarın kaynağı anlamında güç, cesaret ve kararlılığın belirleyiciliğini vurgulamıştır. Kanat ile benzer doğrultuda hareket eden Süleyman Özbek, Memlûklar'da iktidarın kaynağının güç ve nüfuzla dayandığı prensibinden hareketle "Sultan öldüren sultan olur" anlayışının yaygın anlamda benimsendiğinden bahsetmiştir.⁵ Meseleye benzer perspektifle yaklaşan Ahmet Sağlam ise Memlûklar'da sultanlığın güçlü ve nüfuzlu olanlarda kaldığını, tahta yeni geçen sultanın iktidardaki gücü ve nüfuzunun, kendi memlûklarının askerî ve siyasi kadrolarda istihdam edilmesiyle sağlanan bir güç ile alakalı olduğunu belirtmiş ve akabinde de sultanın gücünün hem kendisinden hem de memlûk oligarşisinden neşet ettiğini ifade etmiştir.⁶

Memlûk iktidarının kaynağı meselesine farklı bir perspektifle yaklaşarak doğrudan tarihsel sürece odaklanan P. M. Holt, Memlûklar'da sultan seçme gücünün seçkin emir kadrosunu oluşturan kimselerin ortak kararıyla gerçekleştiğini belirterek sultan olma ya da iktidarı sürdürme biçimi olarak seçkin emirlerin oligarşik gücüne işaret etmiştir.⁷ Bu hususta Holt ile aynı düşüncede olduğu görülen Amalia Levanoni, iktidarın kaynağı hususunda emirlerin kişisel güç ve nüfuzunun ötesinde seçkin emirlerin rızasını ve belirleyiciliğini esas alarak el-Melikü'l-Muazzam Turanşah'ın (ö. 648/1250) öldürülmesinden sonra önde gelen emirler arasında bulunan Fârisüddin Aktay el-Cemedâr (ö. 652/1254), Baybars el-Bundukdârî (658-676/1260-1277), Seyfeddin Balabân er-Reşîdî (ö. 677/1278), Şemseddin Sungur er-Rûmî gibi emirlerin saltanata göz diktiklerinden bahsetmekle birlikte seçkin emirlerin tek bir adayda uzlaşamaması nedeniyle hiçbirinin buna cüret edemediğini belirtmiştir.⁸ Linda S. Northrup ise, Zâhir Baybars ve Mansûr Kalâvûn (678-689/1279-1290) gibi sultanların kendi *hûşdâşları* tarafından iktidara getirildiklerini belirtmekle birlikte -her ne kadar bazı istisnaları olsa da- sultanların ekseriyetle seçkin emirlerin rızasıyla iktidara geldiklerini vurgulayarak iktidarın kaynağı açısından memlûk emirlerinin oligarşisine dikkat çekmiştir.⁹

Memlûk iktidarının kaynağı meselesine daha geniş perspektifle yaklaşan David Ayalon, Memlûk Devleti'nde tarihsel süreç içerisinde müstebit tutumlar sergileyerek otokrasi ve saltanatı kendinde tesis etmeye çalışanlar ile oligarşinin devamlılığını savunanlar arasındaki gerilime işaret ederek bu çatışma ortamının sürekliliğinden bahsetmiştir.¹⁰ Ayalon'un tespiti üzerinden hareket eden Jo van Steenberg, sultanın otokrasisi ile emirlerin oligarşisi arasındaki gerilimi akılda tutup askerî hâmilik yoluyla genişletilmiş akrabalık ilişkileri neticesinde güç ve nüfuz alanlarının arttırılmaya çalışılmasından bahsetmektedir. Mevcut iktidarın payandaları olarak hareket eden söz konusu hanehalkları hanedanlığın devamlılığını sağlayabilmektedir.¹¹ Söz konusu askerî hâmilik sisteminin farkında olan ve meseleyi farklı düzlemde

¹ Eliyahu Ashtor, *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages* (Los Angeles: University of California Press, 1976), 285.

² D. P. Little, "Kutuz", *The Encyclopedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth vd. (Leiden: Brill, 1986), 5/571.

³ Kasım Abduh Kasım, *es-Sultânü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz: Batalu Ma'reketi 'Ayn Câlût* (Dimaşk: Darü'l-Kalem, 1998), 155.

⁴ Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûklar Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 3 (2000), 34.

⁵ Süleyman Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar 'Sultan Öldüren Sultan Olur'", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32/53 (2013), 168.

⁶ Ahmet Sağlam, "Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/4 (2015), 112.

⁷ P.M. Holt, "The Position and Power of the Mamlûk Sultan", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London* 38/2 (1975), 239.

⁸ Amalia Levanoni, "The Consolidation of Aybak's Rule: An Example of Factionalism in the Mamluk State", *Der Islam* 71/2 (1994), 241.

⁹ Linda S. Northrup, "The Bahri Mamlûk Sultanate, 1250-1390", *The Cambridge History of Egypt*, ed. Carl F. Petry (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 251.

¹⁰ David Ayalon, "Aspects of the Mamlûk Phenomenon", *Der Islam: Journal of the History and Culture of the Middle East* 53/2 (1977), 208-209.

¹¹ Jo Van Steenberg, "The Mamluk Sultanate as a Military Patronage State: Household Politics and the Case of the Qalâwünid Bayt (1279-1382)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 56/2 (2013), 193-196.

inceleyen Fatma Akkuş Yiğit ise Memlûklar'da veraset sisteminin mahiyetini sorunsallaştırarak emîrlerin ya da sultanın tesis etmeye çalıştığı akrabalık ilişkileri neticesinde güç alanlarını genişletip veraset sistemi kurmaya çalıştıklarından bahsetmektedir.¹²

Diğer taraftan iktidarın hem sultanın hanehalkı olan hizbinden (*memâlikühû*) hem de memlûk oligarşisini elinde tutan seçkin emîrlerin ya da hûşdâşların askerî desteğinden neşet ettiğinin ifade edilmesi, Memlûk siyasi tarihi boyunca bu ikisi arasındaki gerilimin ya da çatışma ortamının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Zira her iki taraf arasındaki çatışma hâli dikkate alındığında, iki zıt kutbun aynı adayda mutabık kalması mantıksal çelişkiye yol açmaktadır. Söz gelimi Mu'izz Aybek'in iktidara getirilmesi dikkate alındığında, Sâlihiyye-Bahriyye emîrleri ittifakla onun sultanlığını tasvip etmişler ancak süreç içerisinde Mu'izz Aybek, kendisini iktidara taşıyan güç odakları ile yaşadığı gerilimden galip gelerek kısa süre de olsa mutlak/muktedir sultan olabilmeyi başarmıştır.¹³ Dolayısıyla sultan ile seçkin emîrler arasında tek biçimli bir ilişki şeklinin olmayıp dinamik bir işleyişin hatırdta tutulması elzemedir. Bir başka ifadeyle, sultan olana kadar seçkin emîrler ile iyi münasebetler kurmak durumunda olan müstakbel sultanın, sultan olduktan sonra mutlak bir hükümdar olmak istemesi hâlinde kendisini iktidara taşıyan emîrlerin üzerine gitmek durumunda kaldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Memlûk iktidarının kaynağı, memlûk hiziplerinin kolektif çıkarlarına dayandırılmıştır. Bu çıkarların da genellikle hizipler arasında daha mutedil ve ılımlı görülen adaylarda temerküz ettiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda "Sultan öldüren sultan olur", "Güçlü ve nüfuzlu olanlar sultan olur" şeklinde kaide olarak sunulan anlayışların eksik yönleri ortaya konularak Memlûklar'ın kuruluş yıllarından Baybars'ın sultanlığına kadar olan sürecin analizi dahilinde çoğunlukla "Zayıf ve orta dereceli emîrlerin sultanlığı" öne çıkarılıp seçkin emîrlerin haiz oldukları statükonun devamlılığı vurgulanmıştır. Yapılan incelemelerde sultan öldürenlerin ya da tahtı gasp edenlerin bunu meşru bir hak olarak kullanıp tahta çıkmalarından ziyade cezalandırıldıklarına işaret edilmiştir. Benzer şekilde güçlü ve nüfuzlu olanların sultan yapılmasından ziyade engellenmeye çalışıldığına değinilerek ümeranın sultan adayı hakkındaki mutabakatına işaret edilmiştir.

1. Hizipler Arası Mücadele Gölgesinde Emîr İzzeddin Aybek'in Sultanlığı

Bahriyye'nin Muharrem 648/Nisan 1250'deki kalkışması neticesinde Melik Muazzam Turanşah'ın öldürülmesinden sonra Şecerüddür'ün (ö. 655/1257) melikeliği ilan edildiğinde tâbiyetlerini sürdürmeleri için çeşitli yerlere haber gönderilmişti. Ancak Kaymeriyye Kürtlerinden Dimaşk emîrlerinin büyük çoğunluğu Eyyûbî ailesine bağlı olduğundan Muazzam Turanşah'ın öldürülmesi onları ziyadesiyle öfkelenmişti. Bu sebeple de Mısır ümerasının aldığı karara olumlu cevap verip bağlılıklarını sürdürmediler. Liderleri Emîr Nâsirüddin Kaymerî, (ö. 665/1266) Halep Sahibi en-Nâsir Yûsuf'a (634-658/1236-1260) haber gönderip Şecerüddür'e beyat etmediklerini söylemiş ve onu Dimaşk'a davet etmişti. Böylece Nâsir Yûsuf, 10 Rebiülahir 648/12 Temmuz 1250'de Dimaşk'ı ele geçirerek Şam'ın Mısır'a olan bağlılığına son vermişti.¹⁴ Akabinde de bölgedeki Eyyûbî melik ve emîrlerinin itaatini almak amacıyla yönetimi ifsat ederek sultanı katledenlerden (Bahriyye) intikam alacağını belirtmişti.¹⁵ Şecerüddür'ün tahttaki varlığına gerek Bilâdü's-şâm'daki Eyyûbî melikleri gerekse de Abbâsî Halifesi el-Müsta'sım (640-658/1242-1258) tarafından karşı çıktığı için yaklaşık seksen gün kadar sonra Melike tahttan feragat etmek zorunda kalmış ve ardından da 29 Rebiülahir 648/31 Temmuz 1250'de Emîr İzzeddin Aybek et-Türkmânî es-Sâlihî tahta çıkarılmıştı.¹⁶ Bununla birlikte İbnü'd-Devâdârî'ye (ö. 736/1336'dan sonra) göre Turanşah'ın öldürülmesinden ve Şecerüddür'ün melikeliğinden yalnızca Abbâsîler ve Bilâdü's-şâm'daki Eyyûbî melik ve ümerası değil aynı zamanda Mısır'da Naibü's-saltana olan Hüsameddin İbn Ebû Ali el-Hezbânî (ö. 658/1260) de rahatsızdı. Onun liderliğindeki bir ordunun Nâsir Yûsuf'a katılmak istediğinden şüpheleniliyordu.¹⁷ Nitekim Peter Thorau, Dominikan tarikat mensuplarının, Turanşah'ın öldürülmesinden sonra iktidarın Eyyûbîler'den Türklere geçtiğini söylediklerini belirterek bu dönemde Mısır ümerası arasında tam anlamıyla bir bütünlükten bahsedilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸ Dolayısıyla içeride ve dışarıda kabul edilmek ve kendi bütünlüklerinin bozulmasına engel olabilmek için yeni bir sultan tayin edilmeliydi. Bu amaçla Emîr İzzeddin Aybek et-Türkmânî'nin tahta çıkarılması,

¹² Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk Devleti'nde Veraset Usûlü Yok Mudur", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, ed. Semiha Nurdan vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 7/304-306.

¹³ Takiyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-îtibâr fî zikri'l-hitât ve'l-asâr*, thk. Halil el-Mansûr (Beirut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/411.

¹⁴ Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, thk. Necip Mustafa Fevâz - Hikmet Keşli Fevâz (Beirut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 29/237-238; Zeynüddin İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, (Beirut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/179; İbrahim Zeybek, *Ebû Şâme: Müerrihu Dimaşk fî asri'l-Eyyûbiyyin 599/1203-665/1267* (Beirut: er-Risâle, 2010), 167; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *fî Tarihi'l-Eyyûbiyyin ve'l-Memâlik* (Beirut: Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2014), 107.

¹⁵ Şihâbüddin Ebî Muhammed Abdurrahman b. İsmail Ebû Şâme ed-Dimeşkî, *ez-Zeyl 'ale'r-ravzateyn terâcîmü ricâlil-karneyni's-sadis ve's-sabi'*, thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî (Beirut: Darü'l-Cil, 1974), 186; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/179.

¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/235-236; Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Tarihü İbn Haldûn: Divânü'l-mübtede ve'l-haber fî Tarihi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'asarehüm min zevi's-şe'n ve'l-ekber*, thk. Süheyl Zekkar (Beirut: Darü'l-Fikr, 2001), 5/431; Muhammed Cemâleddin Sürûr, *ez-Zâhir Baybars ve hadârati Mısır fî asrihi* (Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1938), 39; Abdülaziz Huvaytır, *Baibars The First: His Endeavours and Achievements* (London: The Green Mountain Press, 1978), 11; Robert Irwin, "The Rise of the Mamluks", *The New Cambridge Medieval History*, ed. David Abulafia (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 5/614; Abbâdî, *fî Tarihi'l-Eyyûbiyyin*, 111-112.

¹⁷ Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmiil-gurer*, thk. Edward Budin (Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1965), 8/12.

¹⁸ Peter Thorau, *The Lion of Egypt Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (New York: Longman Publishing, 1992), 44.

seçkin emîrlerin büyük bir kısmının mutabakatı neticesinde gerçekleşmişti. Yaşanan gelişmeler ve Şam'ın reaksiyonu dikkate alındığında bu karardaki mutabakatın bir yönüyle de zorunluluk arz ettiği görülmektedir.

İbnü'd-Devâdârî'den elde edilen ipuçları sayesinde bu dönemde genel olarak Mısır ümerasının Emîr Hüsameddin İbn Ebû Ali el-Hezbânî ya da Fârisüddin Aktay el-Cemedâr gibi güçlü ve nüfuzlu emîrleri sultan yapmak istemediği anlaşılmaktadır. Zira bunlardan birinin tahta çıkarılması, diğerinin ona karşı hareket etmesine neden olabilecek ve bunun neticesinde de iç çekişme nedeniyle Mısır emîrlerinin sahip olduğu iktidar ellerinden kayacaktı. Muhtemelen bu tehlikenin önüne geçebilmek amacıyla hiç kimsenin tehlikeli görmediği Aybek tercih edilmişti. Söz konusu emîrler arasındaki iktidar mücadelesini dikkate alarak incelemelerde bulunan Mustafa M. Ziyade, kısa süre içerisinde Emîr İzzeddin Aybek'in hızla öne çıkarılmasının nedenini, Farisüddin Aktay ve Hezbânî'nin iktidarı doğrudan kendi tekellerine almalarını engellemeye bağlamıştır.¹⁹ Nitekim bu argümanı destekleyecek bir biçimde İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470) Aybek'in sultan seçilmesi ile ilgili şöyle söylemektedir: "Seçkin emîrler Şecerüddür'den sonra kimin sultan olacağı ile ilgili görüşmüşler ve Aybek'in bu esnada seçkin emîrler (*ayânü'l-ümerâ*) arasında olmaması nedeniyle onu tahta çıkarmayı uygun görmüşlerdi. Şayet istemedikleri bir durum olursa Aybek'i süratle tahttan indirebileceklerini belirtmişlerdi."²⁰ Ziyade'nin emîrler arasındaki iktidar mücadelesine yönelik tespiti ve İbn Tağrıberdî'nin Aybek'in sultan seçilmesindeki gerekçeli anlatımı birlikte değerlendirildiğinde hem Aktay'ın hem de Hezbânî'nin razı olacağı kişi olması bakımından Aybek'in iktidara getirilmesi manidardır. Şöyle ki, Aktay ve Hezbânî'nin ayrı uçlarda olduğu anlaşılmaktadır. Her iki uç noktanın sınır alanı, Aybek'in de mensubu olduğu Sâlihiyye hizbi olup aynı zamanda onun orta dereceli emîrlerden olması ittifakla kabul edilmesini sağlamış olsa gerektir.

Diğer taraftan Melik Muazzam Turanşah'ın öldürülmesinden sonraki sürece yoğunlaştığında, Muharrem-Rebiülahir 648/Nisan-Temmuz 1250 aralığında bir hayli meşakkatli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bir taraftan Haçlılar ile yapılan barış görüşmeleri devam ederken diğer yandan da Şecerüddür'ün iktidarını sağlama alma yolunda bir dizi adımlar atıldığı görülmektedir. Boşluktan istifade ederek Aybek'i atabekü'l-asâkir hâline getirmiş, Bahriyye'ye karşı da cömertçe yaklaşmıştı. Mısır'da Nâsir Yûsuf yanlısı olduğu düşünülen emîrler tedbiren tutuklanmıştı. Bununla birlikte kısa süre sonra Şecerüddür, melikeliğine yönelik dahili ve harici itirazların yükselmesi nedeniyle 29 Rebiülahir 648/31 Temmuz 1250'de resmen Aybek'le evlenerek idareyi kendisine teslim etmişti.²¹ Dolayısıyla Aybek'in sultanlığına giden süreçte onun orta dereceli emîrler arasında olmasının yanı sıra Şecerüddür gibi önemli bir siyasi figür ile olan evlilik akdinin de tesiri kuşkusuz mühimdi.

Şecerüddür'ün tahttan çekilmesinin bir başka nedeni ise halkın hoşnutsuzluğu idi. Nitekim İbnü'd-Devâdârî'nin verdiği bilgiye göre Kaymeriyye ümerasının tahrikleri ile galeyana gelen halk, efendileri Muazzam Turanşah'ın öldürülmesini ve Şecerüddür'ün melikeliğini kabul etmeyerek Kahire sokaklarında karışıklıklar çıkarıp bazı yağma girişimlerinde bulunmuşlardı.²² Neticede yaşanan gelişmeler karşısında seçkin emîrler bir araya gelerek kadın bir hükümdarın idaresiyle memleketin idare olunamayacağını belirtip bir hadis (kadınların yönettiği bir topluluk iflah olmaz) ile de bu düşüncelerini destekleyerek Şecerüddür'ün melikeliğine son verdiler.²³

Şecerüddür'ün melikeliğine son verilip yerine Aybek'in getirilmesi, dahilî tepkileri dindirir de Bilâdü's-şâm'daki Eyyübî melikleri için bir çözüm durumunda değildi. Nitekim Aybek'in ve Mısır memlûklarının iktidardaki varlıklarını "Türk istibdadı" şeklinde telakki ederek hareket etmişler ve eş zamanlı bir şekilde Mısır memlûklarına karşı politika izlemişlerdi. Kerek'teki emîrler daha önce el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un (637-647/1240-1249) hapsettiği el-Melikü'l-Mugîs Ömer'i (647-662/1249-1263) hapisten çıkarıp melik ilan etmişlerdi. Aynı zamanda Mugîs Ömer, Aybek'in sultan ilan edilmesini fırsata çevirerek Şebek'i kendisine bağlamıştı. el-Melikü's-Said Hasan İbnü'l-Melikü'l-Aziz Osman b. Adil (ö. 658/1260) ise daha önce Melik Sâlih Eyyûb'a bıraktığı Subeybe'yi tekrar ele geçirmişti.²⁴ Bu durum karşısında birkaç gün sonra işlerin soy odaklı ilerlediğinin farkında olan Sâlihiyye-Bahriyye emîrleri aralarında görüşerek şöyle dediler: "Bizim için Benî Eyyûb'tan gelen birinin tahta çıkarılması kaçınılmaz oldu. Zira herkes yalnızca bu aileden olan biri sayesinde bir araya gelebilir."²⁵ Neticede 5 Cemazeyilevvel 648/5 Ağustos 1250'de aralarında mutabık kalarak Eyyübî ailesinden altı yaşlarındaki el-Melikü'l-Eşref Musa'yı (648-652/1250-1254) tahta çıkardılar ve sultanın atabeki olarak da Aybek'i atadılar. Bununla birlikte alınan karar ve tevkilerde hem Melik Eşref Musa'nın hem de Aybek'in ismi geçmekteydi.²⁶

¹⁹ Mustafa M. Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", *A History of the Crusades*, ed. Robert Lee Wolff vd. (London: The University of Wisconsin Press, 1969), 2/740.

²⁰ Cemaleddin Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1984), 1/20-21; Amalia Levanoni, "The Mamluks in Egypt and Syria: The Turkish Mamluk Sultanate (648-784/1250-1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784-923/1382-1517)", *The New Cambridge History of Islam: The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*, ed. Maribel Fierro vd. (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 238.

²¹ Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Ata (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/463.

²² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/16-17; Zeybek, Ebû Şâme, 168.

²³ Bedreddin Mahmud el-'Aynî, *'İkdü'l-cumân fi tarihi ehli'z-zamân*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: Matbaatü Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1989), 1/34.

²⁴ İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/179; İbn Haldûn, *Târihu İbn Haldûn*, 5/431; Kasım Abduh Kasım, *Asru Selâtini'l-Memâlik: et-Tarihü's-siyasi ve'l-ictimâ'i* (el-Harem: Aynü lî'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimâ'iyye, 1998), 22.

²⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/13; Salâhaddin Halîl b. Aybek es-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-İlmiyye, 2000), 9/264; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/21.

²⁶ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/14; Şafedî, *Vâfi*, 9/264; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/180; Cemaleddin Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zahire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire*, thk. İbrahim Ali Tarhan (Kahire: Darü'l-Kütübü'l-Misriyye, 1963), 7:5-6; İbn Tağrıberdî, *Menhelü's-*

Şecerüddür'ün hal' edilip Aybek'in sultan ilan edilmesi ve kısa süre sonra Eyyübî soyundan Melik Eşref Musa'nın tahta çıkarılarak her ikisi adına hutbenin okunması açık bir şekilde Bahriyye-Sâlihiyye hizbinin sahip olduğu iktidarı kaybetmek istemediğini göstermektedir. Bununla birlikte Mısır ümerası arasında tam anlamıyla mutabakatın sağlanamadığından bahsedilebilir. Eyyübî soyundan gelen birinin sultan ilan edilmesine rağmen yine de bu durumdan memnun olmayan emîrlerin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mısır ümerasından Tavâşî Şihabeddin mürşid el-kebir, Reşid es-Sagîr, Rükneddin Has Türk (ö. 674/1275) ve Cemaleddin Akkûş el-müşrif, el-Melikü'l-Eşref Musa ve Aybek'e itaat etmeyip 26 Cemazeyilevvel 648/26 Ağustos 1250'de el-Melikü'l-Mugîs Ömer'e beyat ettiler. Daha sonrasında da Mugîs Ömer'i Mısır'a saldırmak hususunda teşvik ettiler. Bu durum karşısında Mu'izz Aybek stratejik bir hamle yaparak Halife Müsta'sım'a haber gönderip Mısır diyarında Halife'nin naibi mesabesinde olduklarını bildirdi. Böylelikle de Dimaşk ve Kerek Eyyübî meliklerine karşı siyasi varlığını kuvvetlendirdi ve tekrardan resmî olarak hem Eşref Musa hem de Mu'izz Aybek melik ilan edildi.²⁷

Kerek Meliki Mugîs Ömer, Mu'izz Aybek idaresinden memnun olmayan Sâlihiyye hizbinden gelen bazı emîrlerin askerî desteğini alsa da Mısır üzerine sefer düzenlemeyi henüz münasip bulmamıştı. Fakat Dimaşk Meliki Nâsir Yûsuf, Kaymeriyye emîrlerinin teşvikiyle Mısır'ı ele geçirecek yegâne sultan olmak arzusundaydı. Bu amaçla Nâsir Yûsuf gerekli hazırlıkları tamamlayıp ordusuyla 15 Zilkade 648/5 Şubat 1251'de Gazze'ye gelmişti. Mu'izz Aybek de ona karşı harekete geçmişti. Savaşın başında Mısır ordusu yenilgi almış ancak ilerleyen seyirlerinde Aziziyye memlûkları Mısır ordusu saflarına geçmişti. Mu'izz Aybek ise az sayıdaki Bahriyye kuvvetleriyle sebat etmeye devam etti. Nâsir Yûsuf'un babasının memlûkları olan Aziziyye'nin kendi safına geçmesiyle birlikte eli güçlenmişti.²⁸ Mısırlılar yenilgi alıp Şam ordusunun da onları takip etmesiyle birlikte Nâsir Yûsuf savaş alanında hareketsiz kalmış, mevzisinden ayrılmamıştı. Bunu fırsata çeviren Aybek ise Bahriyye ile birlikte karşı hücumla geçmiş ve Nâsir Yûsuf'un merkez ordusunu hezimete uğratarak Nâsir Yûsuf'u geri çekilmeye zorlamıştı. Hemen ardından Nâsir'in ordu kumandanı Atabek Şemseddin Lü'lü üzerine yürümüş ve onları da yenilgiye uğratmıştı. Neticede Şemseddin Lü'lü el-Emînî (ö. 648/1251) Emîr Hüsameddin Kaymerî (ö. 648/1251) ve Ziyaeddin Kaymerî'yi (ö. 648/1251) esir alarak daha sonra da idam ettirmişti. Eyyübî ailesinden es-Sâlih İmâdüddin İsmail, Hıms Sahibi el-Eşref Musa (644-662/1246-1263) ve diğerleri esir alınıp hapsedilmişti.²⁹ Bu arada Mısır kuvvetlerinin ani saldırısı karşısında tutunamayan Nâsir Yûsuf son anda Dimaşk'a kaçmayı başarsa da 650/1252 yılında tekrardan Mısır'ı ele geçirmek için harekete geçecekti. Gazze önlerine kadar gelmiş fakat her iki taraf arasında ciddi bir savaş vuku bulmadan Halife Müsta'sım'ın elçisi Necmeddin el-Bâderâî (ö. 655/1257) 651/1253 yılında iki taraf arasında arabuluculuk yaparak sulh antlaşmasının yapılmasını sağladı. Kudüs ve Sahil dahil Nablus'a kadar olan bölge Mu'izz Aybek'in oluyordu. Ürdün Nehri her iki taraf arasında sınır kabul edildi. Bunun karşılığında Mu'izz Aybek, Kurâ Savaşı'nda ele geçirdiği Eyyübî meliklerini serbest bırakıp Şam'ın Nâsir Yûsuf'a ait olduğunu kabul etti.³⁰

2. Melik Mu'izz Aybek'in Mutlak Sultan Hâline Gelmesi

Memlûk kronikleri ve bu alanda yapılan incelemeler dikkate alındığında, Mu'izz Aybek'in sultan ilan edilip hemen ardından tekrar atabek yapılmasının nedenleri arasında kadın bir yöneticinin istenmemesi, Bilâdü's-şâm'daki Eyyübî meliklerinin Mısır ümerasını siyasi olarak kabul etmeyip aldıkları kararlara aykırı hareket etmeleri ve Mısır'daki hizipler arasındaki çıkar çatışmaları gibi durumlar vardı. Ayrıca Aybek'in orta dereceli emîrler arasında bulunup Sâlihiyye kökenli olması, Mısır ümerası açısından makul bir aday olarak görülmesini sağlamıştı. Dolayısıyla Aybek'in sultanlığa getirilme amacının "geçici bir çözüm" olmaktan öte gitmeyip politik konjonktürün devamlılığı açısından seçkin emîrlerin rızasını temin etmesi noktasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Melik Nâsir Yûsuf ile yapılan saldırmazlık antlaşmasından sonra Mu'izz Aybek, Yukarı Mısır'daki Said Bedevilerinin isyanını bastırmak için harekete geçmiş ve Fârisüddin Aktay ve İzzeddin Aybek el-Efrem (ö. 695/1296) komutasında bir ordu sevk etmişti. İki taraf arasında gerçekleşen savaşı az sayıda olmalarına rağmen Memlûklar kazanmış ve vergi göndermeyip "Mısır'ın memlûk kökenliler tarafından idare olunamayacağı" iddiasıyla hareket eden tehditkâr unsurun isyanına son verilmişti.³¹

Askerî ve siyasi bakımdan elde edilen bu başarılı gelişmeler bir taraftan Mısır memlûklarının devletleşme sürecini temin ederken diğer yandan da Mu'izz Aybek'i sınırları bir rol oynamaktaydı. Zira Bahriyye'nin elde ettiği galibiyetler karşısında Aybek'in hâkimiyet alanı daralıyordu. Üstelik Said isyanının bastırılması sonrasında Fârisüddin Aktay'ın nüfuz alanı daha da genişlemişti. Devlet içerisinde fiilî gücü elinde tutan Bahriyye, liderleri Aktay'ı "el-Melikü'l-Cevâd" ismiyle

sâfi, 1/22; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 40; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 742; Huvaytır, *Baibars*, 11; Irwin, "The Rise of the Mamluks", 5/614; Kasım, *Asru Selâtini'l-Memâlik*, 23.

²⁷ İbnü'l-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/14; Şafedî, *Vâfi*, 9/264; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/180; Makrîzî, *Sülûk*, 1/464-465; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 742; Thorau, *The Lion of Egypt*, 46; Abbâdî, *fi Tarihi'l-Eyyübîyyin*, 113.

²⁸ Ebû Şâme, *Zeyl*, 186; İbnü'l-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/16-17; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/180-181; Makrîzî, *Sülûk*, 1/467; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 40-41; Thorau, *The Lion of Egypt*, 46-47; Abbâdî, *fi Tarihi'l-Eyyübîyyin*, 114; Zeybek, *Ebû Şâme*, 169-170.

²⁹ Ebû Şâme, *Zeyl*, 186; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/244; Şafedî, *Vâfi*, 9:264; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/181; İbn Haldûn, *Tarihü İbn Haldûn*, 5/432; Makrîzî, *Sülûk*, 1/467-468; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/7-8; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 40-41; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 742.

³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/275; Şafedî, *Vâfi*, 9/265; İbn Haldûn, *Tarihü İbn Haldûn*, 5/432; Makrîzî, *Sülûk*, 1/479; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/10; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 41; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 743; Abbâdî, *fi Tarihi'l-Eyyübîyyin*, 115; Zeybek, *Ebû Şâme*, 181.

³¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/275-276; İbn Haldûn, *Tarihü İbn Haldûn*, 5/432; Abbâdî, *fi Tarihi'l-Eyyübîyyin*, 118-119.

anıyorlardı.³² Bunun yanı sıra Fârisüddin Aktay, Hama Sahibi el-Melikü'l-Muzaffer Takiyyüddin Mahmûd'un kızıyla evlenmişti. Bu durumu Mu'izz Aybek'e bildirerek kendisine Kal'atü'l-cebel'den bir yer tahsis etmesini söylemişti.³³ İşlerin kendi aleyhine işlediğinin farkında olan Aybek, onu ortadan kaldırmadan mutlak anlamda sultan olamayacağını farkındaydı. Nitekim 3 Şaban 652/18 Eylül 1254 yılında âdet olduğu üzere Fârisüddin Aktay Kal'atü'l-cebel'e giriş yaptığında Aybek'in emriyle Mu'izziyye memlûkları tarafından daha önce planlanan şekilde öldürülmüştü.³⁴ Efendilerinin katledilmesi üzerine Bahriyye, can güvenliği endişesiyle çeşitli yerlere kaçmak durumunda kalmıştı. Bazıları Kerek'e gidip Melik Mugîs Ömer'e sığınırken, bazıları da Şam'a giderek Melik Nâsir Yûsuf'a iltica etmiş, bir kısmı da Anadolu Selçuklularına sığınmıştı. Kaçmayıp Mısır'da kalmayı tercih edenlerin malları istimlak edilmiş, bazıları da hapsedilmişti.³⁵ Bahriyye'nin nüfuzunun kırılmasıyla birlikte Melik Eşref Musa hal' edilmiş ve Aybek 652/1254-1255 yılında resmen kendisini sultan ilan etmişti.³⁶ Böylelikle 648-652/1250-1254 yılları arasında süren Bahriyye egemenliğine son verilerek Mu'izziyye hizbinin önü açılmıştır. Aynı zamanda Mu'izz Aybek'in gerçek bir sultan olması da bu gelişme neticesinde başlamıştır.

Mısır genelinde iktidarı ele geçirerek belirleyici konumunda olup siyasete yön vermek isteyen tek hizip Bahriyye'den ibaret değildi. Kurâ Savaşı sırasında Mu'izz Aybek saflarına dahil olan ve bir süre Aybek tarafından Bahriyye'ye karşı denge unsuru olarak kullanılan Aziziyye hizbi, elde ettikleri iktâ gelirlerinin azlığı gerekçesiyle 653/1255 yılında Mu'izz Aybek karşıtı politika izlemişlerdi. Aziziyye memlûkları, Melik Mu'izz Aybek'i tutuklamaya azmettiklerinde Emîr Cemaleddin Aydoğdu el-Azizî'ye (ö. 664/1266) bu husustaki kararlarını bildirdiler. Emîr Cemaleddin Aydoğdu bunu tasvip etmedi ve onları bu düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışıp bunun "ıfsat edici bir durum arz ettiğini" söyledi. Dolayısıyla Aziziyye ile birlikte iş birliği yaparak Mu'izz Aybek'e itaatsizlik etmedi. Ancak planlarının ifşa olması üzerine Aziziyye, Emîr Şemseddin Akkûş el-Burunlu³⁷ liderliğinde Mısır'ı terk etmişti. Emîr Cemaleddin Aydoğdu ise Mısır'da kalmayı tercih etmiş ancak kısa süre sonra hapsedilmişti.³⁸ Böylelikle Aybek, Bahriyye'den sonra Aziziyye memlûklarını da sindirmeyi başararak kendisini tahdit eden hizipleri bertaraf edip mutlak sultanlığını sürdürme gayretinde olmuştu.³⁹

Fârisüddin Aktay'ın öldürülmesinden sonra Bahriyye'nin bütünlüğü bozulmuş, farklı emîrlerin liderliği altında Mısır'ı terk etmişlerdi. Baybars el-Bundukdârî'nin liderliğinde hareket edenler ise Şam'a giderek Nâsir Yûsuf'a sığınmışlardı. Ancak Bahriyye'nin esas amacı uğradıkları mağlubiyetin intikamını almak ve tekrardan Mısır'ı ele geçirerek hâkimiyet tesis etmektir. Bu nedenle de Şam'a gider gitmez Melik Nâsir Yûsuf'u Mısır üzerine sefer düzenleme konusunda teşvik etmişlerdi. Bahriyye'nin önde gelen emîrleri Baybars el-Bundukdârî, Balaban er-Reşidî, Özdemir es-Seyfî, Sungur er-Rumî, Baysarî eş-Şemsî, Kalâvûn el-Elî ve Balaban el-Mes'udî'nin desteğiyle gerekli askerî hazırlıkları tamamlayan Nâsir Yûsuf, 653/1255 yılında Mısır üzerine sefer başlatmıştı. Şam ordusunun harekete geçtiği haberini alan Melik Mu'izz Aybek, zaman kaybetmeksizin hazırlıklarını tamamlayıp karşı ordu sevk ederek orduyu Abbâse'de konuşlandırmıştı.⁴⁰ Ancak Nâsir Yûsuf, Mısır ordusu ile sıcak bir çatışma içerisine girmeyi pek de istemiyordu. Bu nedenle elinde bulundurduğu Bahriyye gücünü kullanarak Mu'izz Aybek'ten Sahil'i istemiş ve bu istek Aybek tarafından kabul edilmişti. Neticede her iki taraf 654/1256 yılında birbirlerinin hâkimiyetini tanıyarak geri çekilmişlerdi.⁴¹

Melik Mu'izz Aybek, Nâsir Yûsuf ile sulh antlaşması yaptıktan sonra değişmeye başlayan politik alanda varlıklarını devam ettirmek için bir dizi girişimde bulundu. Zira Melik Nâsir Yûsuf, Abbâsî Halifesi Müsta'sım'a elçi göndererek hilat talebinde bulunmuştu. Elbette bu durum Mu'izz Aybek açısından hiç de olumlu bir gelişme değildi. Nâsir Yûsuf'un Suriye merkezli egemenliğinin Mısır'a taşması gibi bir neticesi olabilirdi. Bu nedenle karşı hamlede gecikmeyerek Halife

³² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/25; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/277; Şafedî, *Vâfi*, 9/265; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/187; İbn Tağrıberdî, *Menhelü's-sâfi*, 1/25; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 42; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 743; Amalia Levanoni, "The Consolidation of Aybak's Rule: An Example of Factionalism in the Mamluk State", *Der Islam* 71/2 (1994), 248; Zeybek, *Ebû Şâme*, 182.

³³ Şafedî, *Vâfi*, 9/186.

³⁴ Muhyiddin İbn Abdüzzâhir, *er-Ravdû'z-Zâhir fî sireti'l-Meliki'z-Zâhir*, thk. Abdülaziz Huvaytir (Riyad, 1976), 53; Ebû Şâme, *Zeyl*, 188; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/277; Şafedî, *Vâfi*, 9/186, 265; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/187; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, 5/433; Sârimüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî İbn Dokmak, *Nuzhetü'l-en'am fî Tarihi'l-İslam*, thk. Semir Tabbâre (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 219; Makrîzî, *Hitât*, 2/244; Makrîzî, *Sülûk*, 1/483; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/11-12; Sir William Muir, *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt 1260-1517* (London: Smith, Eider&Cooperation, 1896) 9; Stanley Lane Poole, *A History of Egypt in the Middle Ages* (New York: Charles Scribner's Son, 1901), 260; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 42; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 743; Thorau, *The Lion of Egypt*, 47; Levanoni, "The Consolidation of Aybak's Rule", 249; Zeybek, *Ebû Şâme*, 182; Türkî b. Fehd Al-i Suud, *Neş'etü Devleti'l-Memâlik (648/1250-658/1260)* (el-Harem: Li'd-Dirasât ve'l-Buhûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimaiyye, 2017), 70; Yusuf Ötenkaya, *Memlûk Devleti'nin Oluşumu, Yapısı ve Dini Siyaseti (648-742/1250-1341)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 74.

³⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravd*, 54; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/279; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/26; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, 5/433; İbn Dokmak, *Nuzhetü'l-en'am*, 220; Makrîzî, *Sülûk*, 1/484; Makrîzî, *Hitât*, 2/245; Muir, *The Mameluke*, 9; Poole, *A History of Egypt*, 260; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 42; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 743; Irwin, "The Rise of the Mamluks", 5/614; Northrup, "The Bahri Mamluk Sultanate", 250; Zeybek, *Ebû Şâme*, 182; Ötenkaya, *Memlûk Devleti'nin Oluşumu*, 74.

³⁶ Huvaytir, *Baibars*, 14.

³⁷ Emîr Şemseddin Akkûş el-Burunlu isminin gerek kroniklerde gerekse de ikincil literatürdeki çalışmalarda farklı şekillerde geçtiği tespit edilmiştir. "el-Borli", "el-Berli" gibi farklı yazımları olsa da bu kullanımın Türkçe bir sıfat olduğu düşünülmekte ve dolayısıyla da "el-me'nûf" manasına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışma boyunca İbn Tağrıberdî'nin kullanımı esas alınarak "el-Burunlu" formu tercih edilmiştir. bk. İbn Tağrıberdî, *Menhelü's-sâfi*, 3/14.

³⁸ Şafedî, *Vâfi*, 9/265; İbn Tağrıberdî, *Menhelü's-sâfi*, 3/161.

³⁹ İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, 5/433.

⁴⁰ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/28-29.

⁴¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravd*, 56; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/280; Makrîzî, *Sülûk*, 1/485; Zeybek, *Ebû Şâme*, 182; Ötenkaya, *Memlûk Devleti'nin Oluşumu*, 74.

Müsta'sım'a haber gönderip kendisinin Mısır'da Halife'nin vâlisi mesabesinde olduğunu ve onun adına yönetimde bulunduğunu belirtmişti. Bunun yanı sıra Musul Atabeyi ve Hama Sahibi'ne haber göndererek kızlarıyla evlenmek istediğini bildirmişti.⁴² Bu durum açık bir biçimde Aybek'in öncelikle Halife'nin tarafsızlığını temin ederek Şam'ın Mısır'a karşı politik üstünlük kurma girişimini akamete uğratmayı amaçladığını göstermektedir. Aynı zamanda Musul Atabeyi'nin kızıyla evlilik akdinin gerçekleştirilmesiyle birlikte Suriye'de Nâsır Yûsuf'a karşı güçlü bir müttefik ile anlaşarak onun egemenliğini sınırlandırmak istediği anlaşılmaktadır.

Melik Mu'izz Aybek'in dış politikayı esas alarak hareket etmek durumunda kalması ve bu meyanda bazı adımlar atması içeride eşi Şecerüddür tarafından olumlu karşılanmamıştı. Aybek'in Hama Sahibi ve Musul Atabeyi'nin kızlarıyla evlenmesi Şecerüddür'ün çıkarlarını sekteye uğratabilirdi. Zira Aybek'in tahttaki varlığı, Şecerüddür ile evlilik akdinin gerçekleşmesiyle mümkün olmuştu. Aybek'in Eyyübî soyundan gelen birisiyle evlenmesi, Şecerüddür'ü Mısır'da sınırlandırabilecek türden bir gelişme olabilirdi. Buna engel olabilmek amacıyla Şecerüddür, Aybek'in öldürülmesi için planlar yapıyordu. Bunun için öncelikle Nâsır Yûsuf'a haber göndermiş, Aybek'i öldürüp onunla evlenmek istediğini bildirmişti. Böylelikle Mısır hâkiminin de kendisinin olacağını söylemişti. Fakat Nâsır Yûsuf bunun bir hile olacağını düşünerek bu teklife olumlu yanıt vermedi.⁴³ Musul Atabeyi Bedreddin Lü'lü (ö. 657/1259) ise Şecerüddür'ün Mu'izz Aybek'e karşı olan planlarını anlayıp bunu Aybek'e bildirdi. Fakat Şecerüddür daha önce davranıp Tavâşî Muhsin el-Cevcerî es-Sâlihî ile bu hususta anlaşarak Aybek'i öldürmeye ikna etmişti.⁴⁴ 23 Rebiülevvel 655/10 Nisan 1257'de la'bû'l-küre adı verilen oyun sonrasında Mu'izz Aybek Kal'atü'l-cebel'e gelmişti. Hizmetinde Vezir Şerefüddin el-Fâizî, (ö. 655/1257) Kadı Bedreddin Sincarî (ö. 664/1266) de vardı. Kale'ye vardıklarında sultanı yalnız bırakmışlardı. Elbiselerini çıkarıp hamama girdiği esnada Muhsin el-Cevcerî Aybek'e saldırmış ve hüddamın yardımıyla Sultan'ı katletmişti. Daha sonrasında Şecerüddür, yaptığı istişareler neticesinde Emîr Cemaleddin Aydoğdu el-Azizî'yi sultan yapmak istemişti. Bu esnada tutuklu olan Emîr Aydoğdu'yu hapisten çıkartarak huzuruna getirtmiş ve olanları anlatarak tahta çıkmasını istemişti. Fakat Emîr Aydoğdu bundan imtina ederek kabul etmemişti. Daha sonra aynı şekilde Emîr İzzeddin el-Halebî ile görüşmüş, melikliği ona teklif etmiş ancak o da buna cesaret edememişti.⁴⁵

Aziziye ve Salihyye kökenli iki seçkin emîrin sultanlık teklifini kabul etmemesi, üzerinde durulması gereken bir hadisedir. Sultan'ın katledilmesi neticesinde bu sorumluluğu kendi üzerlerine alıp sultanlık iddiasıyla hareket edebilirlerdi ancak muhtemelen kendi hiziplerinin yeterince kalabalık olmaması ya da Mu'izziyye memlûklarının sahip olduğu iktidara oranla zayıf durumda olmaları nedeniyle bundan çekindiler. Ayrıca Mu'izziyye'nin Aybek'in kanı iddiasıyla tepkisel bir şekilde hareket ederek üzerlerine gelmelerinden ve bunun neticesinde yaşanabilecek bir iç savaş ortamından endişelenmiş de olabilirler. Her ne sebeple olursa olsun, Memlûklar'da sultanın öldürülmesi dolayısıyla tahta çıkılmasından ziyade öncelikle maktul sultanın hizbinin isteği ve belirleyiciliğinin devreye girdiği anlaşılmaktadır.

3. Mu'izziyye Tahakkümü

Mu'izz Aybek'in öldürülmesinden sonra seçkin emîrlere, Mu'izziyye memlûkları ve Mukaddemü'l-halka Emîr Bahaeddin Buğdî el-Eşrefî Kal'atü'l-cebel'e geldiler ve aralarında yaptıkları toplantı neticesinde efendilerinin oğlu 15 yaşındaki el-Melikü'l-Mansûr Nureddin Ali'yi (655-657/1257-1259) tahta çıkarıp Sencer el-Halebî'yi (ö. 692/1293) ise atabekü'l-asâkir tayin ettiler.⁴⁶ Fakat yaşanan gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla Mu'izziyye'nin önde gelen emîrleri arasında tam anlamıyla mutabakat söz konusu değildi. Müşterek çıkarlarını korumakla birlikte içlerinden birinin öne geçmesine razı olmuyorlardı. Söz gelimi seçkin emîrlere arasında bulunan Kutuz, Sencer el-Gatemî ve Bahadır, kendi aralarından ya da genel olarak Mu'izziyye içerisinde birini atabekü'l-asâkir yapmak yerine Sâlihiyye'den Sencer el-Halebî'yi bu mevkiye getirmişlerdi. Mu'izziyye'nin önde gelen emîrleri tarafından böyle bir kararın alınmasında henüz tam anlamıyla vâkıf olunamayan gerekçeler olabilir ancak bunun daha önce Aybek'in sultan ilan edilmesiyle benzer yönleri söz konusudur. Nasıl ki Aybek'in seçkin emîrlere uygun bulmayacağı şekilde hareket etmesi durumunda kolaylıkla tahttan indirilebileceği düşünülmüşse, benzer şekilde henüz Mu'izziyye hizbine nispetle yeterince güçlü olmayan Sâlihiyye'den bir adayın atabekü'l-asâkirliğe getirilmesi münasip bulunmuş olabilir. Nitekim İbn Tağrıberdî'nin verdiği bilgiye göre Atabek Sencer el-Halebî, çok kısa bir süre sonra Emîr Kutuz, Sencer el-Gatemî ve Bahadır tarafından tutuklandı. Ancak bu durum Atabek Sencer el-Halebî'nin Salihyye'den olan hüsdâşlarını korkuttu. Onların her biri kendi başlarına da Mu'izziyye tarafından böyle bir gailenin gelebileceğinden endişelenip Şam'a kaçtılar. Kaçamayanlar arasında bulunan Emîr İzzeddin Aybek el-Halebî el-Kebîr ve Emîr Has Türk es-Sagir öldürüldü. Akabinde de Melik Mansûr Ali, atabekliğe Sencer el-Halebî'nin yerine yine Mu'izziyye dışından Emîr Fârisüddin Aktay el-Müsta'ribî (ö. 671/1273) getirdi.⁴⁷

⁴² İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/188; 'Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/117; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 744.

⁴³ İbn Haldûn, *Târihu İbn Haldûn*, 5/434; Makrîzî, *Sülûk*, 1/493; Zeybek, *Ebû Şâme*, 196-197.

⁴⁴ Şafedî, *Vâfi*, 9/265; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/188; 'Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/143; Zeybek, *Ebû Şâme*, 197.

⁴⁵ Ebû Şâme, *Zeyl*, 196; Şafedî, *Vâfi*, 9/265; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/188; İbn Tağrıberdî, *Menhelü's-sâfi*, 1/26-27; 'Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/143; Muir, *The Mameluke*, 9; Poole, *A History of Egypt*, 260; Huvaytır, *Baibars*, 14.

⁴⁶ Ebû Şâme, *Zeyl*, 196; İbn Dokmak, *Nuzhetü'l-en'am*, 232; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/41; 'Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/143; Hâlid Ali Abdülkadir, *el-Memâlikü'l-Bahriyye fî Mısır: dirâse, müctemaiyye ve't-târihiyye (648-784/1250-1382)* (Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabiyye, 2014), 50-51.

⁴⁷ İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/188; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/42-43; Kasım, *Asru Selâtini'l-Memâlik*, 45.

Diğer taraftan Vezir Şerefüddin el-Fâizî yaşanan gelişmelerden pek de memnun değildi. Bu nedenle Melik Mansûr Nureddin Ali'nin yaşının küçük olması ve işleri doğrudan yürütememesi nedeniyle Nâsır Yûsuf'u sultan yapmak istemektedir. Ancak onun bu kanaatte olması Mu'izziyye emirlerinin kulağına gitmişti. Sahip oldukları oligarşik gücü muhafaza etmek adına harekete geçip önce Fâizî'yi tutuklayıp mallarını istimlak etmişler ve bir müddet sonra da idam etmişlerdi.⁴⁸ Dolayısıyla Mu'izziyye'nin temel amaçlarının kendi hizipsel statükolarını devam ettirmek olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kendi içlerinden birinin atabekliği elinde tutmasını da tehlikeli bulmaktaydılar. Zira bu gücü doğrudan kendi kontrolüne alan emîrin, diğerlerini bertaraf edebilme potansiyeli her zaman vardı. Bunun önüne geçebilmek için tehdit unsuru olarak görmedikleri Sâlihiyye'den diledikleri kişiyi bu mevkiye taşıyarak bir bakıma kendilerini emniyet altına almaktaydılar.

Mısır memlûk ve ümerası Mu'izziyye'nin tahakkümünden rahatsız olmaya başlamıştı. Melik Mansûr Ali'nin de Kutuz el-Mu'izzî'ye karşı tavrı değişmişti. İlk fırsatta Kutuz'u tutuklayarak onun politik egemenliğine son vermek istiyordu.⁴⁹ Bu durumun önüne geçmek isteyen seçkin emîrler, Şaban 655/Eylül 1257'de Mukaddemü'l-halka Emîr Bahaeddin Buğdî'nin evinde bir araya gelmişlerdi. Öncelikli amaçları Melik Mansûr Ali ile Emîr Kutuz el-Mu'izzî'yi barıştırmaktı. Fakat amaca ulaşamadığı gibi Sultan'ın askerleri ile Emîr Buğdî arasında husumet çıkmış ve bu da iki taraf arasında çatışmaya neden olmuştu. Bu kargaşada Emîr Buğdî yaralandıktan sonra derdest edilmişti. Buna karşılık Mu'izziyye de harekete geçmiş ve Kahire'de karışıklıklar çıkarmıştı. Emîr İzzeddin Aybek el-Esmer, Erzen er-Rûmî ve Sabiküddin es-Sayraffî'yi tutuklamışlardı. Fakat bu anlaşmazlık kısa sürmüş ve neticede Kutuz ile Melik Mansûr Ali arasında sulh sağlanmıştı.⁵⁰ Bu durum açık bir şekilde Melik Mansûr Ali'nin Mu'izziyye'nin egemenliğini arttırma girişimine karşı bir duruş sergilediğini göstermektedir. Nitekim önemli mevkilere hâlâ Sâlihiyye kökenlilerin getirilmeye çalışılması buna işaret etmektedir. Bununla birlikte daha önce ifade edildiği üzere Sâlihiyye'nin önemli mevkilerde tutulması, Mu'izziyye açısından hûşdâşlar arasındaki rekabetin önüne geçmek anlamındayken, Melik Mansûr Ali açısından ise hizipler arasında güç dengeleme manasına gelmekteydi.

Mısır'da Mu'izz Aybek'in öldürülmesi neticesinde olağanüstü hadiseler yaşanırken Nâsır Yûsuf'a iltica eden Bahriyye ise fırsattan istifade ederek Mısır'ı almak niyetindeydi. Ancak Nâsır Yûsuf'un bu husustaki çekimserliği nedeniyle Dimaşk'tan ayrılıp Kerek'e giderek Melik Mugîs Ömer'e itaat ettiler. Aynı zamanda ilk planlarını devreye sokmak için "Bu mülk senin dedenin, babanın ve amcanındır" diyerek Mugîs Ömer'i Mısır'a saldırmak konusunda teşvik ettiler.⁵¹ 655/1257 yılında Kerek Sahibi Melik Mugîs Ömer kendisine katılan Bahriyye kuvvetleriyle Mısır'a sefer düzenledi. Her iki ordu 25 Zilkade 655/4 Aralık 1257'de Sâlihiyye'de karşı karşıya gelmiş ve Emîr Seyfeddin Kutuz ile Fârisüddin Aktay el-Müsta'rib'in direnişi karşısında tutunamayıp Kerek'e çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu savaşta Emîr İzzeddin er-Rûmî es-Sâlihî, Seyfeddin el-Kâfûrî, Seyfeddin Balagân el-Eşrefî öldürülmüştü. Emîr Seyfeddin Kalavûn el-Elfi ve Emîr Seyfeddin Balabân er-Reşidî ise esir alınmıştı. Bu mağlubiyet üzerine Melik Mugîs Ömer ve Baybars'ın arası açılmış, bunun sonucunda da Bahriyye hizbi Mugîs Ömer'i terk edip tekrar Melik Nâsır Yûsuf'a sığınmışlardı.⁵²

656/1258 yılında Bağdad'ın Moğollar tarafından ele geçirilerek Abbâsîlere son verilmesi, Müslümanların yaşadığı türlü olumsuzluklar ve Moğol işgallerinin 657/1259 yılı boyunca artarak devam etmesi nedeniyle Bilâdü's-şâm'ın bir bölümü Hülagü Han'a teslim olduklarını bildirmişlerdi. Dimaşk Sahibi Nâsır Yûsuf ise bu dönemde Moğollara karşı nasıl davranması gerektiği hususunda net değildi. Bir taraftan Kutuz ile anlaşarak Hülagü'ye karşı savaşmayı planlarken, diğer taraftan da emîrleriyle yaptığı istişareler neticesinde Moğollara bağlı kalmayı düşünüyordu. En nihayetinde savaş konusunda karşı çekimser kalması nedeniyle Baybars el-Bundukdârî Melik Nâsır Yûsuf'u terk ederek Mısır'a yöneldi.⁵³ 22 Rebiülevvel 658/7 Mart 1260'ta Kahire'ye gelmiş ve bizzat Kutuz tarafından karşılanarak kendisine Kalyûb iktâ edilmişti.⁵⁴

Diğer taraftan Moğollar'ın bölgedeki tehlikesi her geçen gün arttığından Emîr Kutuz, Melik Mansûr Ali'nin yaşının küçüklüğü ve işleri çekip çevirememesini bahane ederek tahtı ele geçirmişti. Emîr Kutuz bu amacına erişebilmek için Kemaleddin İbnü'l-Adîm, (ö. 660/1262) ayan ve ümeradan insanları toplayıp onlara şöyle dedi: "Çocuk yaştaki Melik Mansûr Ali bu zor durum karşısında işleri ele alabilecek bir durumda değildir. Herkesin itaat edeceği cesur bir adamın melikliğe gelmesi zorunluluk arz etmektedir..." Bunun neticesinde Melik Mansûr Ali hal' edilmiş ve hemen ardından da 24 Zilkade 657/12 Kasım 1259'da Kutuz'a beyat edilmişti.⁵⁵

⁴⁸ İbn Dokmak, *Nuzhetü'l-en'am*, 233; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)* (İstanbul: İsam Yayınları, 2009), 40.

⁴⁹ Kasım, *Asru Selâtinî'l-Memâlik*, 46.

⁵⁰ İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/43-44.

⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdâ*, 57; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7:45; İbn Dokmak, *Nuzhetü'l-en'am*, 231; 'Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/156-157.

⁵² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/38; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/280; Şafedî, *Vâfi*, 10/208; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/188; Muir, *The Mameluke*, 9; Kasım, *Asru Selâtinî'l-Memâlik*, 46; Mahmûd Şelbî, *Hayatü'l-Melikü'l-Muzaffer Kutuz: Kâhirü't-Tatar ve Batalu Ma'reke 'Ayni Câlût* (Beyrut: Darü'l-Cil, 1992), 170; Suud, *Neş'etü Devleti'l-Memâlik*, 73.

⁵³ İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/54; 'Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/217-218; Şelbî, *Hayatü'l-melik*, 244.

⁵⁴ Kutbuddin Musa İbn Muhammed el-Yûnînî, *Zeylû Mir'atî'z-zamân*, (Haydarâbâd: Maṭbaatu Meclis-i Dâireti'l-Meârifî'l-Ussmaniyye, 1954), 1/365; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/301; Şafedî, *Vâfi*, 10/208; İbn Dokmak, *Nuzhetü'l-en'am*, 262-263; Said Abdülfettah 'Âşûr, *Mısır fî 'asri Devleti'l-Memâlikü'l-Bahriyye* (Kahire: Mektebetü'l-Mısriyye, 1959), 32-33; Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 5/219-220.

⁵⁵ Rükneddin Baybars el-Mansûrî ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-fikre fî tarihi'l-hicre*, thk. Donald S. Richards (Beyrut, 1998), 46; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/55; Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fî tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1968), 2/38; Poole, *A History of Egypt*, 261; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 744; D. P. Little, "Kutuz", *The*

Melik Kutuz'un iktidarı ele geçirmesinin esas nedeni efendisinin oğlu Melik Mansûr Nureddin Ali'nin çevresindeki güruhun sultanı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasıydı. Son zamanlarda yaşanan olumsuz hadiseler, Mansûr Ali'nin annesinin devlet içerisinde etkin olması ve genel olarak Kutuz'a karşı olan tavrı dikkate alındığında, Kutuz'un salahiyeti açısından Melik Mansûr Ali'nin tahttan indirilmesinin bir anlamda zorunluluk arz ettiği görülmektedir. Nitekim Mansûr Ali tahttan indirildikten hemen sonra kardeşi ve annesiyle birlikte sürgün edilmişti.⁵⁶

Bununla birlikte Kutuz'un tüm emirlerin ittifakıyla tahta çıkması söz konusu değildi. Kendisinden sonra önde gelen emirler arasında bulunan Alemüddin Sencer el-Gatemî ve Seyfeddin Bahadır'ın o esnada Kahire'de bulunmalarından istifade etmişti. Her ikisi de Melik Mansûr Nureddin Ali tahttan indirildiğinde avdaydı. Kahire'ye döndüklerinde henüz bir şey anlamalarına fırsat vermeden her ikisini de tutuklatmış ve böylelikle de sultanlığı önünde engel bırakmamıştı.⁵⁷ Aynı zamanda muhtemel başka tehditlerin önüne geçmek ya da cebri bir durum dolayısıyla sultanlığını meşrulaştırmak amacıyla Moğollar hezimete uğratıldıktan sonra seçkin emirlerin kimi isterlerse sultan tayin edebileceklerini söylemişti.⁵⁸

4. Ümeranın Oligarşik Gücü Bağlamında Baybars'ın Sultanlığı

Melik Muzaffer Kutuz'un sultanlığı, Mu'izziye içerisinde tasvip edilmeyip tepkilere neden olmuştu. Melik Mansûr Ali'nin tutuklanmasına itiraz edip hûşdâşları Kutuz'un sultanlığını tanınamışlardı. Bunun üzerine Melik Kutuz, kendi sultanlığını kabul etmeyen hûşdâşlarını tutuklatmıştı. Ele geçirilip hapsedilenler arasında Emîr Alemüddin Sencer el-Gatemî, Emîr Şerefüddin Kizân el-Mu'izzî, İzzeddin Aybek et-Tecibî es-Sagir, el-Emîrül-Kebîr Şemseddin Karasungur el-Mu'izzî (ö. 683/1284) ve Melik Mansûr Ali'nin dayısı Şemseddin ed-Dûd vardı.⁵⁹ Kutuz'a beyat edilmesinin ardından yapılan görev dağılımında atabekliğe Emîr Fârisüddin Aktay el-Müsta'rib es-Sâlihî el-Mu'izzî, vezirliğe Zeyneddin b. Zübeyr, (ö. 668/1270) şâddü'd-devvâvîliğe ise Emîr Hüsameddin b. Bâz'ın yerine Emîr Nureddin b. Sedîd getirilmişti.⁶⁰ Elbette bu durum Mu'izziye içerisindeki bütünlüğün bozulmasına neden olarak Kutuz'un iktidarının kırılmasının artmasına zemin hazırlamıştı.

Diğer taraftan Moğol ordusunun Suriye'nin önemli şehirlerinden Halep ve Dimaşk'ı ele geçirerek resmen Nâsir Yûsuf'un melikliğine son vermesi bölgede ciddi siyasi dönüşümlere neden olmuştu. Öncelikle Nâsir Yûsuf'un Moğollara karşı çekimser kalması nedeniyle Baybars ve Bahriyye tarafından terk edildiği anlaşılmaktadır. Gazze'ye kadar çekilen Baybars'ın, bölgedeki Şehrezoriyye emirleriyle Kutuz'a katılmak hususunda anlaşığı görülmektedir.⁶¹ Baybars ve Bahriyye'nin 22 Rebiülevvel 657/7 Mart 1260'ta Kahire'ye gelmesiyle birlikte Mısır'daki hizipsel denge tamamen Sâlihiyye-Bahriyye lehine değişmişti. Esasında bu durum her ne kadar Moğollar ile yapılacak savaş dolayısıyla Kutuz'un elini kuvvetlendirse de hûşdâşlarının desteğinden mahrum kalan Kutuz'un sultanlığının sürdürülemez olduğu anlamına da gelmekteydi. Zira yalnızca hûşdâşlarının desteği yönüyle değil, aynı zamanda kendisine bağlı yeterli sayıda memlûkları da bulunmamaktaydı.

25 Ramazan 658/3 Eylül 1260'ta Ayn Câlût Savaşı'nda Moğollar'ın hezimete uğratılmasıyla birlikte Bilâdü's-şâm Memlûk egemenliği altına girdi.⁶² İbnü'd-Devâdârî'nin müverrih ve aynı zamanda kadılık yapan İzzeddin İbn Şeddâd'dan (ö. 684/1285) aktardığı bilgiye göre Melik Muzaffer Kutuz Dimaşk'ı ele geçirdiğinde Halep'e giderek Moğollar'ın yakıp yıktığı yerleri imar etmek istemiş ancak bu esnada Baybars el-Bundükdârî ve Bahriyye emirlerinin kendisine karşı bir hazırlıkta olduklarına dair haber almıştı. Dolayısıyla yönünü Mısır'a çevirmek durumunda kaldı. Aynı şekilde Kutuz da Bahriyye'ye karşı gizliden gizliye fırsat kolluyordu. (ve-hüve eydan müdmir le-hüme's-şerri) En müsait zamanda Bahriyye'den bazılarını tutuklayabilirdi. Bu hususta haber Emîr Rükneddin Baybars el-Bundükdârî'ye geldiğinde Dimaşk'tan çıktılar. Hem Kutuz hem de Baybars birbirlerine karşı temkinli hareket ediyordu.⁶³

İbnü'd-Devâdârî'nin anlatımına göre 16 Zilkade 658/23 Ekim 1260'ta Melik Kutuz Kusayr'a geldiğinde maiyetinde bulunanlarla birlikte tavşan avına çıktı. Emîr İzzeddin Anus tavşanı avlamayı başardı ve sultana sundu. Sultan buna çok şaşırıldı. Atından inerek tavşanı aldı ve Emîr İzzeddin Anus'a, "Mısır'a vardığımızda benden ne istersin", dedi. O da "Ey Havend, Moğollar'dan alınan bir cariyeyi isterim", dedi. Sultan Kutuz da bunu kabul etti, o da teşekkür etmek için Kutuz'a yaklaştı ve elini öpecekmiş gibi yapıp tuttu ve diğer eliyle de kılıcını kavradı. Bu, suikastçiler arasında bir işaretti. Bunun üzerine Emîr Bektût el-Çevgandârî Kutuz'a saldırdı. Emîr Anus da ona destek olup Kutuz'u atından aşağı fırlattı. Bahadır

Encyclopedia of Islam, ed. C.E. Bosworth vd. (Leiden: Brill, 1986), 5/571; Ali Aktan, "Memlûklerde Saltanat Değişikliği Usulü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 273; Şelbi, *Hayatü'l-melik*, 228; Abdülkadir, *el-Memâlikü'l-Bahriyye*, 50-51.

⁵⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 1/507.

⁵⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, 46; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 8/39; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî*, 2/196; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, 5/436; 'Aynî, *İkdü'l-cumân*, 1/220; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/73; Huvaytır, *Baibars*, 16; Kasım, *Asru Selâtini'l-Memâlik*, 51; Şelbi, *Hayatü'l-melik*, 228.

⁵⁸ Makrîzî, *Sülûk*, 1/508, Little, "Kutuz", 5:571; Kasım, *Asru Selâtini'l-Memâlik*, 51.

⁵⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/300; Şafedî, *Vâfi*, 24/258.

⁶⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/300.

⁶¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/301.

⁶² Yünîni, *Zeyl*, 1/366; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 8/52; İbn Tağrıberdî, *Nücümü'z-zahire*, 7/80; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 745; Abdülkerim Özyayın, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/276; Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Ayn Câlût Zaferi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1991), 195-196; Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyübiler-Memlûklar (1193-1260)* (İstanbul: IRCICA, 2007), 270.

⁶³ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 8/60.

el-Mu'izzî ise ok fırlattı ve hep birlikte Kutuz'u katlettiler. Bununla birlikte Kutuz'a ilk darbeyi indirenin Emîr Baybars el-Bundukdârî olduğu da söylenmektedir.⁶⁴

Melik Muzaffer Kutuz'un öldürülmesi ile ilgili farklı bir anlatımı Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325) yapmıştır. Buna göre Kutuz Kusayr'a geldiğinde avlanmak için maiyetinden ayrılmıştı. Emîr Rükneddin Baybars ve Anus el-Esbehânî onun peşinden gittiler. Bu arada Emîr Anus el-Esbehânî, Melik Kutuz'un yanına yaklaşmış ve ondan Baybars için şefaah talebinde bulunarak onun yaptığı hizmetlerden bahsetmiş ve durumunun iyileştirilmesini istemişti. Buna olumlu cevap alınca Sultan'ın elini öpmek için tutmuş ve hemen ardından da kılıcıyla darbeyi indirmişti. Akabinde Baybars da yanına gelmiş ve kılıcıyla saldırmıştı. Böylelikle Kutuz'u el birliği ile katlettiler.⁶⁵

Melik Kutuz'un öldürülmesinden sonra Yûnînî, (ö. 726/1326) dehliz⁶⁶e gidilerek seçkin emîrlere durumun anlatıldığından ve bu hususta nasıl bir yol takip edileceğini anlatmaktadır:

[Kutuz'un öldürülmesinden sonra] dehlize girdiler ve kimi melik tayin edecekleri hususunda *fe-ecâlû kaddâhû'r-r'ey beynehum fi-men yumellikûhu 'aleyhim* iyice düşündüler. Bu meseleyi tartıştıktan sonra Emîr Rükneddin Baybars el-Bundukdârî'nin sultanlığında hemfikir oldular. Önce Emîr Fârisüddin Aktây el-Müsta'rib ona beyat etti. Akabinde Emîr Seyfeddin Balabân er-Reşidi ve daha sonrasında da rütbelerine göre diğer emîrlere Baybars'a beyat ettiler.⁶⁷

Kutuz'un öldürülmesinden sonraki süreç ile ilgili Yûnînî'nin anlatımı dikkate alındığında, "Sultan öldürerek sultan olmanın" Memlûklar açısından çok da belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu iddia bir anlığına varsayım olarak kabul edildiğinde Yûnînî'nin anlatımı ile çelişik bir durum ortaya çıkmaktadır. Memlûklar'da sultan öldürerek sultan olmak bir kaide olsaydı, seçkin emîrlerin sultanın kim olacağı hususunda müzakere etmemesi gerekir, Baybars'a sultanlığın kendiliğinden teslim edilmesi beklenirdi. Ancak açık bir biçimde görüldüğü üzere seçkin emîrlerin oligarşik gücü ile söz konusu adaya beyat edildiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Baybars'ın sultanlığında hemfikir olunduktan sonra Atabek Fârisüddin Aktay, Baybars'a şöyle dedi: "Mısır'a varıp hâkim oluncaya kadar istediğin şey tamamlanmaz". Hep birlikte Mısır'a yönediklerinde yolda Naibü's-saltana Emîr İzzeddin el-Hillî (ö. 667/1269) onları karşıladı. Olanlar kendisine anlatıldıktan sonra Baybars'a beyat etti ve böylelikle de Baybars'ın sultanlığı kesinleşmiş oldu.⁶⁸ Dolayısıyla Kutuz'un öldürülmesinden sonra seçkin emîrlerin kimi sultan tayin edecekleri noktasında iyice düşünmeleri ve alınan karar sonrasında Mısır'ın Baybars'a olan tavrının belirleyiciliği düşünüldüğünde, sultan adayının iktidarının tescillenmesi açısından ümeranın etkin rol oynadığından bahsedilebilir.

Melik Kutuz'un öldürülmesinden sonraki gelişmelerle ilgili "Sultan öldüren sultan olur" bahsini hiç zikretmeyen İbn Hallikan ise (ö. 681/1282) Baybars'ın sultanlığını doğrudan seçkin emîrlerin tercihlerine bağlamıştır.⁶⁹ Nitekim bu hususta incelemelerde bulunan Huvaytır, Kutuz'un öldürülmesinden sonra yapılan beyat sürecinde Fârisüddin Aktay el-Müsta'rib'in Baybars'a, seçkin emîrlerin gönüllerinin alınması gerektiğini; onlara iktâ gelirleri tevcih edilmesini tavsiye etmiş ve ancak bunu sağlamayı taahhüt edip seçkin emîrlerin çıkarlarını koruyacağını teyit ettikten sonra kendisine beyat edilmişti.⁷⁰ Nitekim P. M. Holt, Memlûklar'da sultan seçme gücü bir hanedana dayalı olmak ya da veraset yoluyla babadan oğula geçmek şeklindeki ziyade seçkin emîr kadrosunu oluşturan kimselerin ortak kararıyla gerçekleştiğini belirterek sultan olma ya da iktidarı sürdürme biçimi olarak hâmilîği esas almıştır.⁷¹ Aynı doğrultuda hareket eden Irwin, Baybars'ı sultan yapan seçkin emîrlerin, bunun karşılığında ondan bekledikleri tek şeyin haklarına ve çıkarlarına riayet etmesi olduğunu ifade ederek⁷² bir anlamda sultanlığın sürdürülebilirliğini seçkin emîrlerin rızasına bağlamıştır. Winslow W. Clifford ise meseleye farklı bir perspektifle yaklaşarak Memlûklar'da hûşdâşlar ile sultanın memlûkları arasındaki siyasi gerilimin her dönemde olduğunu belirtmenin yanı sıra Aybek ve Kutuz'un öldürülme nedenini, oluşturdukları hâmilîk ağlarını hûşdâşlarına karşı kullanmak ve yegâne sultan olmak istemelerine bağlamıştır.⁷³ Dolayısıyla Memlûklar'da iktidar kaynağının çoğunlukla seçkin emîrlerde olduğu anlaşılmaktadır. Sultan adayının iktidara getirildikten sonra mutlak sultan olmak istemesi hâlinde öncelikle kendisini iktidara taşıyan emîrlere çatışma yaşamamasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan Kutuz'un Dimaşk naibi olarak tayin ettiği Emîr Alemüddin Sencer el-Halebî, Dimaşk'ın önde gelenleriyle birlikte toplanıp el-Melikü'l-Mücahid adıyla kendi melikliğini ilan etti. Bilâdü's-şâm'da bulunan naiplere haber gönderip kendisine itaat etmelerini istedi. Ona itaat edenler kadar etmeyenler de vardı. Hims Sahibi el-Eşref'e, Hama Sahibi el-

⁶⁴ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, 8/61-62; İbn Haldûn, *Tarihü İbn Haldûn*, 5/438; Huvaytır, *Baibars*, 26; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 745-746.

⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, *Muhtârü'l-ahbâr (=Tarihü'd-Devleti-Eyyûbiyye ve Devleti'l-Memâlikü'l-Bahriyye hatta sene 702)*, thk. Abdülhamid Sâlih Hamdân (Kahire: Dârü'l-Misriyye el-Lübânîyye, 1993), 11; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, 54; Şelbî, *Hayatü'l-melik*, 308.

⁶⁶ Sultanın çadırının bulunduğu yere verilen isimdir. Genellikle savaşa çıkıldığında ya da ava gidildiğinde kurulmaktadır. bk. Muhammed Ahmed Duhman, *Mu'cemü'l-elfâzi't-tarihîyye f'l-asri'l-Memlûkî* (Dimaşk: Darü'l-Fikr, 1990), 77.

⁶⁷ Yûnînî, *Zeyl*, 1/371.

⁶⁸ Reuven Amitai-Preiss, "The Mamluk Officer Class During The Reign of Sultan Baybars", *War and Society In The Eastern Mediterranean 7Th-15Th Centuries*, ed. Yaacov Lev vd. (Leiden: Brill, 1997), 274.

⁶⁹ Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân ve enbâ'i ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâr Sâdir, 1978), 4/155.

⁷⁰ Huvaytır, *Baibars*, 27; Carl F. Petry, *The Mamluk Sultanate: A History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 44.

⁷¹ Holt, "The Position and Power of the Mamlük Sultan", 239.

⁷² Irwin, "The Rise of the Mamluks", 5/616.

⁷³ Winslow W. Clifford, *State Formation and the Structure of Politics in Mamluk Syro-Egypt, 648-741 A.H 1250-1340 C.E* (Chicago: Chicago University, Doktora Tezi, 1995), 2/86.

Mansûr'a ve Halep'teki Aziziyye emîrlere haber gönderip kendi yanında olmalarını istedi. Onlara pek çok hediye ve iktâ vaadinde bulundu.⁷⁴ Bu esnada Halep'te Emîr Hüsameddin Lâçîn el-Azizî vardı. Kendisi Melik Muzaffer Kutuz'a son derece yakındı. Sencer el-Halebî Dimaşk'ta sultanlığını ilan edince onun da kendi safında olmasını istemişti. Ancak Emîr Hüsameddin Lâçîn el-Azizî bunu reddederek "Mısır'a sahip olanların naibi" olduğunu söyledi.⁷⁵

Suriye bölgesindeki naiplerin Sencer el-Halebî yerine Baybars'a tâbi olmalarının pek çok nedeninden bahsedilebilir. Öncelikle Baybars'ın bölgedeki naiplerin hâkimiyetini tanıdığı görülmektedir. Ancak bu argüman meseleyi bütün yönleriyle ispatlamaya yetmemektedir. Zira Sencer el-Halebî de aynı şekilde onların egemenliklerine karşı çıkmayacağını kabul etmişti. Dolayısıyla bu durum yalnızca Baybars'ın hâmilîği ile izah edilemez. Bunun da ötesinde bölgedeki naipler, Baybars'ın sultan ilan edilmesiyle birlikte Mısır'da tekrardan Sâlihiyye-Bahriyye rejiminin kurulduğunu anlamışlardı. Sencer el-Halebî'nin Sâlihiyye mensubu olduğu dikkate alındığında, Mısır'daki emîrlere Baybars'a karşı onu tercih etmelerinin zorluğunu anlamışlardı. Dolayısıyla kaybedeceği düşünülen Sencer el-Halebî'nin yanında yer almanın nelere yol açabileceğini öngörmüş olmalılardır. Bunun yanı sıra Ayn Câlût Savaşı sonrasında Bilâdü's-şâm, Mısır kuvvetleri sayesinde Moğol boyunduruğundan kurtulmuştu. Aynı zamanda Moğollar ile iş birliği içerisinde olan Melik Said'in bizzat Kutuz tarafından idam edildiğine⁷⁶ de şahit olmuşlardı. Tüm bu gelişmeler birlikte dikkate alındığında, Sencer el-Halebî'nin yerine Baybars'ı tercih etmiş olmaları gayet tabii olsa gerektir.

Sencer el-Halebî'nin isyanı Melik Zâhir Baybars'a intikal ettiğinde vakit kaybetmeden Cemaleddin el-Muhammedî'yi gönderip onu uyardı. Yapılan ilk toplantıda Halebî, "naiplerin razı olacağı birine tâbi olmayı kabul edeceğini" söylese de kısa süre sonra kendisine yönelik konsensüsün oluşmadığını anlamış olacak ki bu teklifinden vazgeçti. Akabinde Baybars bu meseleyi kesin olarak çözüme kavuşturmak için Emîr Alaaddin Aytekin el-Bundukdâr (ö. 684/1285) kumandasında bir ordu sevk etti. Yapılan savaşta Halebî'nin ordusu hezimete uğratıldı. Herkesin kendisine karşı olduğunu anladığında Dimaşk'tan kaçarak Ba'lbek Kalesi'ne sığındı. Emîr Alaaddin Aytekin de kolaylıkla Dimaşk'a girip şehri Baybars adına teslim aldı ve herkesin Sultan Baybars'a itaat etmesini sağladı.⁷⁷ Akabinde Emîr Taybars el-Vezirî (ö. 689/1290) Ba'lbek'e gönderilmiş ve o da Halebî'yi tutuklayarak Mısır'a getirmişti. Mısır'a geldiğinde hapsedilmiş fakat birkaç gün sonra affedilerek hapisten çıkarılmıştı.⁷⁸

Sencer el-Halebî ile Baybars'ın temsilcisi Emîr Cemaleddin el-Muhammedî arasında gerçekleştirilen ilk toplantıda Halebî'nin teklifine dikkat edilmelidir. Zira burada Halebî'nin Baybars'a hitaben naiplerin razı olacağı birinin tahta çıkmasını teklif ettiği görülmektedir. Bu durum esasında Kutuz'un tahta çıkarken sunduğu teklifi anımsatmaktadır. Hatırlanacağı üzere Melik Mansûr Nureddin Ali'yi tahttan indirdiğinde, Moğol işgali dolayısıyla tahta çıkmak zorunda kaldığını belirterek işgallere son verildikten sonra seçkin emîrlere kimi isterlerse tahta çıkarabileceklerini, bu husustaki karar merciin kendileri olduğunu belirtmişti. Bir başka ifadeyle, Memlûklar'da genellikle sultanın otokrasiden ziyade emîrlere oligarşik mutabakatının öne çıkıp belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Memlûk iktidarının kaynağı ile ilgili ortaya konulan "Güçlü ve nüfuzlu olanlar sultan olur", "Egemenlik, üstün gelenlerindir", "Sultan öldüren sultan olur" gibi teorik genellemelerin kaide hâline dönüştürülmesi, seçkin emîrlere devlet içerisindeki belirleyiciliğinin gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Söz konusu süre zarfında yapılan incelemeler sadedinde Memlûklar'da güçlü emîr olup sultan katlederek ya da hal' ederek tahta çıkmaktan ziyade seçkin emîrlere belirlemesi ve onların muradının esas alınması neticesinde sultanın seçildiği görülmektedir. Nitekim seçkin emîrlere de umumiyetle güçlü ve nüfuzlu olanları sultan yapmaktan ziyade zayıf ve orta dereceli emîrlere iş başına getirdikleri vâkidir. Dolayısıyla Memlûklar'da güçlü ve nüfuzlu emîrlere sultan olduğunun ifade edilmesi hem tarihsel sürecin işleyişine hem de sürecin isabetli anlaşılmasına hâlel getirmektedir. Zira seçkin emîrlere aralarında mutabık kalarak tercih ettikleri sultan adayının daha çok sözlerini dinletebilmeyi umdukları kişiler arasından seçildiği görülmektedir. Fakat süreç içerisinde kukla sultanın iktidarı kendi ellerine alıp otoritesini tesis ederek otokrat bir sultan hâline geldiği de vâki olmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nüans, söz konusu sultan adayının güçlü ve nüfuzlu olmasından ziyade seçkin emîrlere mutabakatına dayalı olduğudur.

Memlûklar'da sultan adayı üzerinde uzlaşılması son derece kompleks bir şekilde gerçekleşmektedir. Şecerüddür'ün melikeliği Sâlihiyye içerisinde tam anlamıyla kabul görmemiş ve bazı emîrlere bu karara itiraz edip Mısır'ı terk etmesine neden olmuştu. Bunun üzerine Sâlihiyye-Bahriyye'nin bütünlüğünün korunmak istenmesi neticesinde yapılan istişarede Mu'izz Aybek'in tahta çıkarılması kararlaştırılmıştı. Aybek'in iktidara getirilmesi bir yönüyle de Hezbânî ile Fârisüddin Aktay arasındaki anlaşmazlığa dayanmaktadır. Her iki adayın güçlü ve nüfuzlu olması dolayısıyla uzlaşmalarını neticesinde Aybek'in hem Sâlihiyye içerisinde gelmesi hem de "zayıf ve orta dereceli emîrlere" arasında bulunması ittifakla kabul edilmesini sağlamış olabilir. Elbette böyle bir neticeyi planlı bir şekilde organize etmemişler, iktidar

⁷⁴ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 8/64; Şafedî, *Vâfi*, 15/288; Sürûr, *ez-Zâhir Baybars*, 57.

⁷⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 8/65.

⁷⁶ Aynî, *'İkdü'l-cumân*, 1/244.

⁷⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravâf*, 95.

⁷⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravâf*, 96; Şafedî, *Vâfi*, 15/288; Ziyade, "The Mamluk Sultans to 1293", 746.

paylaşımları ve çıkarları doğrultusunda hareket ederek hangi adayın kendileri açısından olumlu olacağı sorusu ile ilgilenmişlerdir.

Diğer taraftan Bahriyye-Camedâriyye memlûklarına hâmilik eden Fârisüddin Aktay süreç içerisinde daha da güçlenmiş ve artık Eyyûbî Hama Meliki'nin kızıyla da evlenerek resmen sultanlığa göz dikmişti. Fakat bu durum hem Şecerüddür'ü hem de Aybek'i ziyadesiyle rahatsız ettiğinden planladıkları komplo neticesinde Aktay'ı öldürüp hemen akabinde onun hizbi Bahriyye'ye yönelik kovuşturma başlatmışlardı. Aktay'ın katledilmesi neticesinde Bahriyye'nin de tecrit edilmesiyle birlikte Aybek'in gerçek bir sultan hâline dönüştüğünden söz edilebilir. Ancak görüldüğü üzere bu duruma erişebilmek için öncelikle mevcut sultanı sınırlandıran hiziplerin bertaraf edilmesine şahit olunmaktadır.

Mu'izz Aybek'in öldürülmesi sonrasında Şecerüddür öncelikle Emîr Aydoğdu el-Aziz'i sultan yapmak istemişti. Onun reddetmesi üzerine Sencer el-Halebî'ye aynı teklifi götürmüştü ancak o da kabul etmemişti. Zira her iki emîr de Mu'izziyye'nin isteğinin bu yönde olmadığını bilincinde olup sultan olmaları hâlinde hizipler arası iç savaşa hazır olmaları gerektiğini gayet iyi biliyorlardı. Dolayısıyla bunu göze alamadıklarından sultanlık teklifini kabul edemediler. Bir başka ifadeyle, komplo neticesinde katledilen sultanın hizbinin (Mu'izziyye) onayı olmadan saltanat makamına çıkmanın nelere mal olabileceği gayet iyi bilinmekteydi. Bununla birlikte bilhassa Sencer el-Halebî'nin Kutuz'un ölümünün hemen ardından Dimaşk'ta kendi sultanlığını ilan edip çevrede bulunan melik ve naiplerden beyat etmelerini istediği vâkidir. Dolayısıyla elde edilen güç ve nüfuz alanının çapının büyüklüğünün, söz konusu emîrin sultanlık iddiasını temellendirebilmesi noktasında son derece önemli olduğundan bahsedilebilir.

el-Melikü'l-Mansûr Nureddin Ali'nin çocuk yaşta olup işleri çekip çevirememesi nedeniyle Emîr Kutuz harekete geçmiş ve Nureddin Ali'yi hal' etmişti. Esasında Kutuz'un sultan seçilmesi hûşdâşlarının (Mu'izziyye memlûkları) onayıyla olmamıştı. Nitekim Mu'izziyye'nin önde gelen iki emîrinin bu esnada Kahire'de olmamasından istifade ederek kendi sultanlığını ilan etmişti. Onların Mısır'a dönmeleri üzerine de ileride kendisine karşı çıkarlar korkusuyla tedbiren her ikisini de tutuklatmıştı. Zira Memlûklar'da hizipler arasında iktidar mücadelesi olduğu kadar hizip içi mücadeleler de vardı. Dolayısıyla Memlûklar'da sultanlık anlayışı son derece kompleks olup birkaç argümanla izah edilemeyecek kadar çetrefilli ve farklı veçhelere sahiptir.

Ayn Câlût Savaşı'ndan sonra Mısır'a dönüş yolunda Kusayr mevkiinde Melik Kutuz katledilmiş ve sultanı öldürmesi gerekçesiyle Baybars el-Bundukdârî tahta çıkarılmıştı. Fakat bu mevzu analiz edildiğinde, yapılan istişarede sultanlığın diğer emîrlere de teklif edildiği görülmektedir. Hiçbirinin buna cüret edememesi üzerine çare olarak sultanı katletmesi gerekçesiyle Baybars'ın sultan ilan edildiği anlaşılmaktadır. Zira İbn Abdüzzâhir'in (ö. 692/1293) ifadeleri dikkate alındığında, Kutuz'un erkek evladı olsaydı tahta onun çıkarılacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla Baybars'ın burada tercih edilmesi, sultanı katlettiği için değil daha ziyade Kutuz'un erkek evladı olmaması ve diğer emîrlerin buna cesaret edememesi nedeniyledir. Bunun yanı sıra seçkin emîrlere arasında bulunan Fârisüddin Aktay el-Musta'rib'in Baybars'a beyat etmesi belirleyici olmuş ve sırasıyla diğer emîrlerin beyatını sağlamıştı. Yine sultan öldürerek iş başına gelmekten ziyade emîrlerin çıkarlarını korumanın da mühim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Baybars, onların çıkarlarını koruyacağına dair söz verdikten sonra kendisine beyat edilmişti. Bir başka ifadeyle, Baybars'ı mutlak anlamda sultan olarak kabul etmekten ziyade karşılıklı *hılf* ile onun sultanlığına razı olmuşlardı. Buna göre sultanın tahttaki varlığı meşruti bir hâl alıyor; emîrlerin çıkarlarına uygun hareket ettiği sürece onların itaati tahakkuk ediyordu. Zira Memlûklar'da yazılı olmayan ancak cari olan bu hıfı aykırı davranmak "Havâtırı ifsat etmek" anlamına geleceğinden sadece böyle bir ahvalde mevcut sultana isyan edilmesi meşru idi. Nitekim Kutuz'un öldürülmesi mevzuuna bu perspektifle bakıldığında Mu'izziyye'nin neden bu kalkışmaya destek vererek hûşdâşlarının öldürülmesinde diğer hizipler ile ittifak kurduğu da anlaşılabilir olacaktır. Dolayısıyla Memlûklar'da sultan katlederek tahta çıkmaktan ziyade seçkin emîrlerin sahip olduğu oligarşik güç yapılanmasının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Onların bu gücü muhafaza edebilmek uğruna aralarında hemfikir olarak bu gücü koruyabilecek ya da en azından bu güce zeval getirmeyecek zayıf ve orta dereceli emîrleri içgüdüsel bir davranış olarak sultan yaptıkları görülmektedir.

Kaynakça

- Âşûr, Said Abdülfettah. *Mısır fî 'asri Devleti'l-Memâlik'i-Bahriyye*. Kahire: el-Mektebetü'l-Mısriyye, 1959.
- 'Aynî, Bedreddin Mahmûd. *'İkdü'l-cumân fî tarihi ehli'z-zamân*. thk. Muhammed Muhammed Emin. Kahire: Matbaatü Dari'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1989.
- Abbâdî, Ahmed Muhtâr. *fî Tarihi'l-Eyyûbîyyin ve'l-Memâlik*. Beyrut: Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2014.
- Abdülkadir, Hâlid Ali. *el-Memâlikü'l-Bahriyye fî Mısır: dirâse, müctemaiyye ve't-târihiyye (648-784/1250-1382)*. Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabiyye, 2014.
- Aktan, Ali. "Memlûklerde Saltanat Değişikliği Usulü". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 268–290.
- Aktan, Ali. "Sultan Kutuz ve Ayn Câlût Zaferi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1991), 190–205.
- Al-i Suud, Türki b. Fehd. *Neş'etü Devleti'l-Memâlik (648/1250-658/1260)*. el-Harem: Li'd-Dirasât ve'l-Buhûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimaiyye, 2017.
- Amitai-Preiss, Reuven. "The Mamluk Officer Class During The Reign of Sultan Baybars". *War and Society in the Eastern Mediterranean 7Th-15Th Centuries*. ed. Yaacov Lev, 267–300. Leiden: Brill, 1997.
- Ashtor, Eliyahu. *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*. Los Angeles: University of California Press, 1976.
- Ayalon, David. "Aspects of the Mamlûk Phenomenon". *Der Islam: Journal of the History and Culture of the Middle East* 53/2 (1977), 196–225.

- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)*. İstanbul: İsam Yayınları, 2009.
- Baybars el-Mansûrî, Rükneddin ed-Devâdâr. *Muhtârü'l-aḥbâr (=Tarihü'd-Devleti-Eyyûbiyye ve Devleti'l-Memâlik'i'l-Bahriyye hatta sene 702.)* thk. Abdülhamid Sâlih Hamdân. Kahire: Dârü'l-Misriyye el-Lübânîyye, 1993.
- Baybars el-Mansûrî, Rükneddin ed-Devâdâr. *Zübdetü'l-fikre fî tarihi'l-hicre*. thk. Donald S. Richards. Beyrut, 1998.
- Clifford, Winslow W. *State Formation And The Structure of Politics in Mamluk Syro-Egypt, 648-741 A.H 1250-1340 C.E.* Chicago: Chicago University, Doktora Tezi, 1995.
- D. P. Little. "Kutuz". *The Encyclopedia of Islam*. ed. C.E. Bosworth vd. 5/571–72. Leiden: Brill, 1986.
- Dîmeşkî, Şihâbüddin Ebû Muhammed Abdurrahman b. İsmail Ebû Şâme. *ez-Zeyl 'ale'r-ravzateyn terâcimü ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi'*. thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî. Beyrut: Darü'l-Cil, 1974.
- Duhman, Muhammed Ahmed. *Mu'cemü'l-elfâzi't-tarihiyye fî'l-asri'l-Memlûkî*. Dimaşk: Darü'l-Fikr, 1990.
- Fuess, Albrecht. "Mamluk Politics". *Ubi Sumus? Quo Vademus*. ed. Stephan Conermann, 95–115. Bonn: Bonn University Press, 2013.
- Haarmann, Ulrich. "Regicide and the Law of the Turks". *Intellectual Studies on Islam: Essays in Honor of Martin B. Dickson*. ed. Michel M. Mazzaoui, Salt Lake City: University of Utah, 1990.
- Holt, P.M. "The Position and Power of the Mamlûk Sultan". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London* 38/2 (1975), 237–249.
- Huvaytır, Abdülaziz. *Baibars The First: His Endeavours and Achievements*. London: The Green Mountain Press, 1978.
- Irwin, Robert. "The Rise of the Mamluks". *The New Cambridge Medieval History*. ed. David Abulafia, 5/607–21. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- İbn Abdüzzâhir, Muhyiddin. *er-Ravḍü'z-zâhir fî sireti'l-Meliki'z-Zâhir*. thk. Abdülaziz Huvaytır. Riyad, 1976.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Tarihü İbn Haldûn: Divânü'l-mübtde ve'l-ḥaber fî Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men 'asarehüm min zevî'ş-ş'e'n ve'l-ekber*. thk. Süheyl Zekkar. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2001.
- İbn Hallikan, Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-ayân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâr Sâdir, 1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l-Ma'arif, 1988.
- İbn Tağrîberdî, Cemaleddin Ebû'l-Mehâsin Yûsuf. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*. thk. Muhammed Muhammed Emin. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1984.
- İbn Tağrîberdî, Cemaleddin Ebû'l-Mehâsin Yûsuf. *en-Nücümü'z-zahire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*. thk. İbrahim Ali Tarhan. Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1963.
- İbnü'd-Devâdârî, Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü'd-dürer ve câmi'l-ğurer*. thk. Edward Budin. Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1965.
- İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. Muzaffer Şahîn. *Târihu İbni'l-Verdî*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Kanat, Cüneyt. "Bahri Memlûklar Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 3 (2000), 23-56.
- Kasım, Abduh Kasım. *es-Sultânü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz: Batalu ma'reketi 'Ayn Câlût*. Dimaşk: Darü'l-Kalem, 1998.
- Kasım, Abduh Kasım. *'Asru Selâtin'i'l-Memâlik et-tarihü's-siyasi ve'l-ictimâi*. el-Harem: Aynü li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimâiyye, 1998.
- Levanoni, Amalia. "The Consolidation of Aybak's Rule: An Example of Factionalism in the Mamluk State". *Der Islam* 71/2 (1994), 241–254.
- Levanoni, Amalia. "The Mamluks in Egypt and Syria: The Turkish Mamluk Sultanate (648–784/1250–1382) and the Circassian Mamluk Sultanate (784–923/1382–1517)". *The New Cambridge History of Islam: The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*. ed. Maribel Fierro, 237–284. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir 'Ata. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali. *Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-îtibâr fî zikri'l-hitât ve'l-'asâr*. thk. Halîl el-Mansûr. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Muir, Sir William. *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt 1260-1517*. London: Smith, Eider&Cooperation, 1896.
- Northrup, Linda S. "The Bahri Mamlûk Sultanate, 1250–1390". *The Cambridge History of Egypt*. ed. Carl F. Petry, 242–289. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Nüveyrî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. thk. Necip Mustafa Fevvâz - Hikmet Keşli Fevvâz. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Ötenkaya, Yusuf. *Memlûk Devleti'nin Oluşumu, Yapısı ve Dinî Siyaseti (648-742/1250-1341)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Özaydın, Abdülkerim "Aynicâlût Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/275–276. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Özbek, Süleyman. "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar 'Sultan Öldüren Sultan Olur'". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32/53 (2013), 155–72.
- Özbek, Süleyman. "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud". *Türkler*. ed. Hasan Celal Güzel vd. 5/217–28. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Petry, Carl F. *The Mamluk Sultanate: A History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Poole, Stanley Lane. *A History of Egypt in the Middle Ages*. New York: Charles Scribner's Son, 1901.
- Şafedî, Salâhaddin Halîl b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. ed. Ahmed el-Arnâvut - Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-İlmiyye, 2000.
- Sağlam, Ahmet. "Memlûk-İlhanlı İlişkileri". *Bellefen* 82/293 (2018), 83–157.
- Sağlam, Ahmet. "Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/4 (2015), 107–26.
- Steenbergen, Jo van. "The Mamluk Sultanate as a Military Patronage State: Household Politics and the Case of the Qalâwünid Bayt (1279-1382)". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 56/2 (2013), 189–217.

- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman. *Hüsnü'l-muḥâdara fî Tarihi Mısr ve'l-Kahire*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1968.
- Sürûr, Muhammed Cemâleddin. *ez-Zâhir Baybars ve Hadâratı Mısr fî 'asrihi*. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1938.
- Şelbî, Mahmûd. *Hayatü'l-Meliki'l-Muzaffer Kutuz: Kâhirü't-Tatar ve batalu ma'reke 'Ayni Câlût*. Beyrut: Darü'l-Cil, 1992.
- Şeşen, Ramazan. *Salahaddin'den Baybars'a Eyyübîler-Memlûklar (1193-1260)*. İstanbul: IRCICA, 2007.
- Thorau, Peter. *The Lion of Egypt Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*. New York: Longman Publishing, 1992.
- Yiğit, Fatma Akkuş. "Memlûk Devleti'nde Veraset Usûlü Yok Mudur". XVIII. *Türk Tarih Kongresi*. ed. Semiha Nurdan vd. 7/299-316. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- Yûnînî, Kutbuddin Musa İbn Muhammed. *Zeylû Mir'ati'z-zamân*. Haydarâbâd: Maṭbaatu Meclis-i Dâireti'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1954.
- Zeybek, İbrahim. *Ebû Şâme: Müerrihu Dimaşk fî 'asri'l-Eyyûbiyyîn 599/1203-665/1267*. Beyrut: er-Risâle, 2010.
- Ziyade, Mustafa M. "The Mamluk Sultans to 1293". *A History of the Crusades*. ed. Robert Lee Wolff vd. 735-59. London: The University of Wisconsin Press, 1969.